

Beleidsbrief Economie, Innovatie en Internationale Samenwerking

Inhoudstafel

	Woord vooraf	4
	Intermezzo	7
	De provincie als betrouwbare partner in het economisch weefsel	9
	De provincie Antwerpen in een notendop	10
1	Onze strategie: slimme specialisatie en speerpuntsectoren	11
	1.1 Slimme specialisatie-strategie, een Europese, Vlaamse en provinciale agenda	11
	1.2 Keuze voor sterke clusters en ambitieuze actiethema's	12
	1.3 De speerpuntsectoren	13
	1.3.1 Chemie en life sciences	13
	1.3.1.1 Optimaliseren van de cluster en samenwerking met andere clusters	14
	1.3.1.2 Provinciale ondersteuning	14
	1.3.2 Duurzame bouw	16
	1.3.3 Logistiek	17
	1.3.4 Cluster agrocomplex	19
	1.3.4.1 Het provinciaal landbouwlandschap in cijfers	19
	1.3.4.2 Toekomst door samenwerking en innovatie	20
	1.3.4.3 Het provinciaal landbouwbeleid	21
	1.3.5 De creatieve Industrie	21
	1.3.6 Detailhandel	22
	1.3.6.1 Vlaams en provinciaal kader	23
	1.3.6.2 Hefbomen voor een provinciaal detailhandelsbeleid	24
2	Het versterken van het economisch weefsel in de provincie	26
	2.1 Talent en Arbeidsmarkt	26
	2.2 Ruimte voor ondernemen	27
	2.3 Stimuleren ondernemerschap en innovatie	28
3	Tijdloze energie	30
	3.1 Geothermie: een unieke bron voor energieproductie	30
	3.2 Efficiënter benutten van beschikbare warmte via warmtenetten	31
	3.3 Alternatieve bronnen voor transport	32
4	Streekontwikkeling en internationalisering	33
	4.1 Streekontwikkeling en partner van steden en gemeenten	33
	4.2 Internationalisering	33

Woord vooraf

Onze provincie kent van oudsher een open economie. Sinds eeuwen worden we gewaardeerd voor onze ondernemerszin, onze handel, onze innovatie en onze werkkraft. Ook vandaag is de provincie Antwerpen een sterke Europese economische (top)regio. Dit hebben we niet enkel te danken aan onze strategische ligging. Het is ook het werk van ondernemers en sectorfederaties, werknemers, onderwijs- en kennisinstellingen, overheden, subregionale partners en het middenveld.

Onze provincie realiseert meer dan een derde van de Vlaamse toegevoegde waarde. Onze bedrijvigheid vertaalt zich in het grootste aantal starters in Vlaanderen en onze arbeidsmarkt is divers en performant. Onze economische speerpuntsectoren chemie, life sciences, haven en logistiek spelen mee in de wereldwijde topliga. Ook onze bouwsector, detailhandel, creatieve industrie, zakelijke dienstverlening,... creëren economische welvaart.

Doch, in de open economie en de geglobaliseerde wereld die we vandaag kennen, staan zowel onze productie-industrie als onze zakelijke dienstverlening voor een transitietraject. De chemische sector evolueert naar een groene chemie, de bouwsector zet in op duurzaamheid, de logistiek op slimme goederenstromen, de metaalsector op slim hergebruik van grondstoffen, detailhandel op nieuwe winkelconcepten en E-trade, ... We zoeken ook naar sociale en economische antwoorden op de maatschappelijke uitdagingen: de vergrijzing (ontgroening), de schaarse grondstoffen en energiebronnen, een performante en kansrijke arbeidsmarkt en een zuinig ruimtegebruik. Deze maatschappelijke uitdagingen bieden ons nieuwe kansen.

Dé uitdaging voor de beleidsperiode (2012-2018) bestaat erin innovatieve, creatieve en economisch rendabele alternatieven te ontwikkelen. Zo zullen we de concurrentiekracht van onze provincie verstevigen.

De bijdrage die we vanuit het provinciaal economisch beleid hieraan kunnen leveren is uiteraard beperkt. Daarom willen we ons focussen. Deze nota is in de eerste plaats bedoeld om deze focus tot uiting te brengen.

Zo richten we ons resoluut op een aantal sectoren die dragend zijn voor de economie in onze provincie en/of goed bereikbaar zijn voor het provinciale beleid: bouw, chemie en life sciences, logistiek, creatieve industrie, agrocomplex en detailhandel. Deze economische speerpuntsectoren werden samen met de Universiteit Antwerpen in kaart gebracht.

We kiezen daarbij uitdrukkelijk voor een aantal actiethema's. Ze zijn gekozen omdat ze ofwel in de Antwerpse beleidscontext sterk problematisch zijn, ofwel duidelijk behoren tot de provinciale taakstelling. Het gaat om volgende thema's: talent en arbeidsmarkt, ruimte voor ondernemingen, stimuleren van ondernemerschap en innovatie en een duurzame en betaalbare energievoorziening.

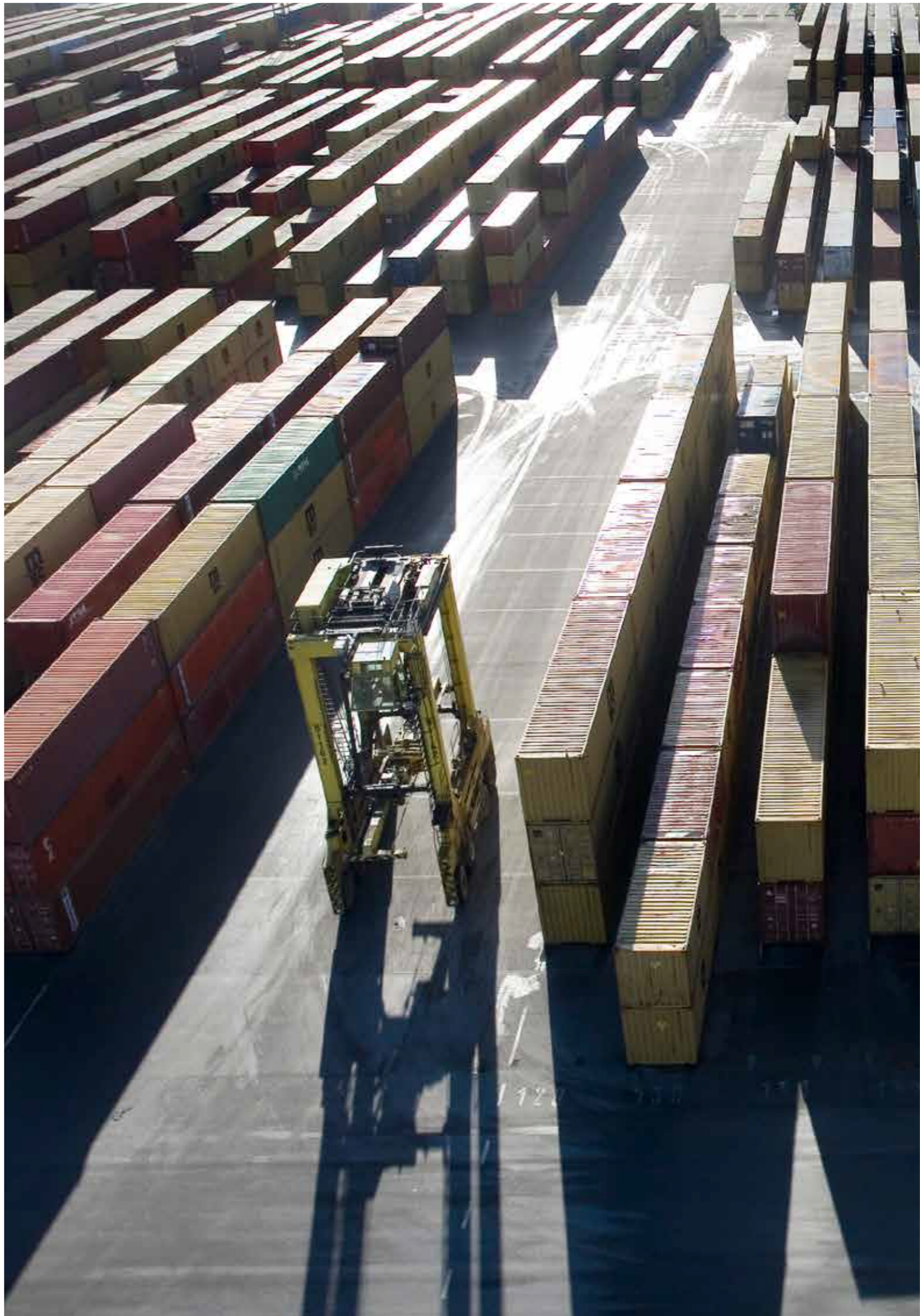
Daarbij kiezen we ook uitdrukkelijk voor een bepaalde methode: die van de samenwerkende, netwerkende en ondersteunende overheid. We spelen in op de mogelijkheden die het Europees en Vlaams economisch beleid ons bieden, we ondersteunen het beleid van steden en gemeenten, we houden rekening met de streekgebonden economische diversiteit en we werken nauw samen met kennisinstellingen en het maatschappelijk middenveld.

De provincies hebben een uitgesproken decretale gebiedsgerichte opdracht. Hierin zijn we zowel regisseur, bruggenbouwer en ondersteuner, als trekker en facilitator. De provincie Antwerpen zet hiervoor zijn sterkste instrumenten in, met name onze Provinciale Ontwikkelingsmaatschappij (POM) Antwerpen, Provinciaal Centrum Duurzaam Bouwen en Wonen Kamp C, het Havencentrum, het Technologiehuis Geel en Mol, de Hooibeekhoeve, het Proefbedrijf Pluimveehouderij en de diensten Landbouw- en Plattelandsbeleid, Economie en Internationale Samenwerking van de provincie Antwerpen.

Het provinciebestuur is een regionaal verankerd (democratisch verkozen) bestuursniveau dat midden in onze regio staat en alle partners samen brengt. Onze natuurlijke partners zijn de steden, gemeenten en hun intercommunales, maar ook de Vlaamse en Europese overheid. Onze bondgenoten zijn de ondernemers, de sector- en beroepsfederaties en de sociale partners, zowel binnen de drie Regionale Sociaaleconomische Overlegcomités (RESOC) als binnen de Talentenhuisen. De kennisinstellingen, de Vlaamse provincies en de Nederlandse provincies binnen de Vlaams-Nederlandse Delta zijn onze metgezellen. Op de snijpunten van deze (beleids)assen – speerpuntsectoren en uitdagingen - maakt de provincie Antwerpen het verschil.

Ludwig Caluwé,
Gedeputeerde provincie Antwerpen

Intermezzo

De provincie werkt voor u! Met deze slagzin toont de provincie in haar bestuursakkoord waar ze voor staat: een sterke partner tussen de Europese, Vlaamse en lokale overheden en een bondgenoot van bedrijven, kennisinstellingen en sociale partners.

Onze provincie is een sterke economische regio, centraal gelegen in het economisch zwaartepunt van de Europese Unie. Toch betekent dit niet dat onze economische toekomst zonder hindernissen is. In een steeds veranderende wereld, zowel op de demografische, sociale, ecologische, economische als op innovatieve schaal, worden de uitdagingen complexer.

Met ambitie en realisme bouwen we ook onze economische agenda op voor de komende vijf jaar. We hebben oog voor de maatschappelijke uitdagingen en zetten in op ondernemerschap, arbeidsmarkt en duurzame energie voor onze bedrijven. We maken keuzes door onze speerpuntsectoren te clusteren en nieuwe niches te stimuleren. We zoeken partnerschappen op met de Vlaamse economische beleidsstrategie en met de Europese agenda 2020.

Met dit beleidsplan 2014 – 2018 kiezen we resoluut voor een sterke Europese economische topregio.

De provincie als betrouwbare partner in het economisch weefsel

Het is de taak van de overheid om, via het creëren van randvoorwaarden en het geven van impulsen, een bijdrage te leveren tot de gezondheid van de economie. De rol van de provinciale overheid is daarbij relatief beperkt. Zeker in een provincie als Antwerpen met een grootstad, een haven van wereldformaat en als gevolg daarvan grote industriële spelers waarvan de beslissingscentra niet in ons land liggen. Toch mag dit niet betekenen dat de provinciale overheid haar rol moet beperken tot zeer lokale initiatieven. Ze kan ook een rol spelen in grotere transities en daarmee de provincie Antwerpen op de kaart zetten als Europese en internationale economische topregio.

Hiervoor maken we zes bewuste keuzes:

- 1** We kiezen voor een **slimme specialisatiestrategie** in een beperkt aantal sectoren, met name door:
  - het ondersteunen van de grote internationale transities in chemie: het verduurzamen van de basis- en fijnchemie, alternatieve grondstoffen en uitbreiden van life sciences industrie
  - het ondersteunen van het verduurzamen van de bouwsector
  - het versterken van de logistieke sector, inclusief de introductie van innovatieve concepten die in internationaal verband erkend worden en duurzaamheid bewerkstelligen
  - het versterken van het agrocomplex door verregaande cross-sectorale samenwerking
  - het versterken van de creatieve sector, ook als bindmiddel tussen verschillende clusters en als imagovormer voor de provincie, haar steden en regio's
- 2** We nemen specifieke initiatieven die **innovatie in de detailhandel** stimuleren en ondersteunen steden en gemeenten met de nodige expertise terzake.
- 3** We **leveren een bijdrage om het economisch weefsel** in de provincie te versterken door het creëren van ruimte om te ondernemen en het stimuleren van ondernemerschap en innovatie. In samenwerking met de hierboven genoemde sectoren, de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB) en onderwijs- en opleidingsactoren, willen we het aanwezige talent kansen geven op onze arbeidsmarkt.
- 4** We steunen initiatieven die zorgen voor verbetering en vernieuwing van het **energieaanbod** voor de bedrijven.
- 5** We zijn de bovenlokale partner van steden en gemeenten bij hun lokaal economisch beleid en geven samen met de RESOC' uitvoering aan **streekontwikkeling**.
- 6** We ondernemen specifieke acties die onze economie **in het buitenland** kunnen faciliteren en we ondersteunen internationale samenwerkingsverbanden van provinciale actoren.

De provinciale overheid beschikt over verschillende middelen om haar rol in de economie op te nemen:

Het **budget economie** is enerzijds betekenisvol maar anderzijds ontoereikend in vergelijking met andere overheden (Vlaanderen, België, Europa). De provincie kiest er evenwel voor om door een slimme inzet van de middelen een hefboom te creëren, waardoor provincie gerelateerde projecten toch de kans krijgen om tot ontplooiing te komen.

De provinciale overheid kan daarvoor beroep doen op grotere **Europese regionale programma's**, waarin projecten, al dan niet met de ondersteuning van Vlaanderen, kunnen gerealiseerd worden. Het hefboomeffect van de kleinere provinciale bijdrage is hier dus groot. We streven dan ook een slimme cofinancieringsstrategie na.

Daarenboven beschikt de provinciale overheid ook over **medewerkers en expertise** die kunnen ingezet worden om goed gekozen economische doelstellingen te ondersteunen. De provincie kan hier samenwerking faciliteren en bruggebouwer zijn tussen verschillende partners.

De provinciale overheid heeft ook een **vergunning(advies)bevoegdheid** waarbij de provincie bij andere overheden, zowel gemeentelijk als bovenlokaal, faciliterend kan werken.

De provincie beschikt over een groot **netwerk van stakeholders**, zowel in de overige overheidsniveaus (steden en gemeenten, regionale organisaties, zusterprovincies, Vlaams, federaal, Europees en internationaal) als bij het middenveld die kunnen aangesproken worden om strategische projecten te ondersteunen.

Tot slot heeft de provincie een **uitgebreid eigen patrimonium** dat kan worden ingezet. Specifiek naar een ruim economisch beleid toe zijn vooral de incubatiecentra, de provinciale musea, het provinciaal onderwijsveld, de Provinciale Ontwikkelingsmaatschappij (POM) Antwerpen, het Havencentrum, Kamp C, het Technologiehuis Geel en het Milieutechnologiehuis Mol, de Hooibeekhoeve en het Proefbedrijf Pluimveehouderij uitstekend geschikt om ingezet te worden.

De provincie Antwerpen in een notendop

De provincie Antwerpen is met zo'n 1,8 miljoen inwoners (2013) de grootste van de vijf Vlaamse provincies. De meeste economische indicatoren geven aan dat de provincie Antwerpen dé sterkhouders is van de Vlaamse economie. De zeventig gemeenten in onze provincie huisvesten ongeveer 827.000 arbeidsplaatsen in zeer uiteenlopende sectoren. Naast het belang van de logistieke draaischijf van de haven van Antwerpen en gerelateerde transport- en groothandelsactiviteiten in de bredere regio, dragen ook de diamantnijverheid en de geïntegreerde chemische cluster in de haven en langs het Albertkanaal hier bijzonder sterk toe bij. Verder is er in de provincie een sterk KMO-netwerk aanwezig met bedrijven die in verschillende markten actief zijn. De ondernemingen zijn bovendien zeer exportgericht.

Indicator	Provincie Antwerpen	België	EU (28)
Aantal inwoners (2013)	1,8 miljoen	11,2 miljoen	505,7 miljoen
Bruto Regionaal Product (2012)	69,4 miljard euro	382,7 miljard euro	13.070 miljard euro
Bruto Regionaal Product per capita (2012)	39.000 euro	30.700 euro	25.500 euro
Aandeel van industrie (inclusief bouw) in werkgelegenheid (2012)	23%	22%	~25%
Werkloosheidspercentage (2013)	6,2%	8,4%	10,6%
O&O-uitgaven (2011)	1,9 miljard euro	8,2 miljard euro	260 miljard euro
Uitgaven aan O&O ten opzichte van BNP (2011)	2,8%	2,2%	2%
Aandeel private O&O-uitgaven in totale uitgaven (2011)	81%	68%	63%
EPO octrooi-aanvragen (2010)	181 per miljoen inw.	138 per miljoen inw.	111 per miljoen inw.

Bron: EUROSTAT, 2013, bewerking Universiteit Antwerpen

1 Onze strategie: slimme specialisatie en speerpuntsectoren

1.1 Slimme specialisatie strategie, een Europese, Vlaamse en provinciale agenda

De provincie Antwerpen kiest resoluut voor een slimme specialisatiestrategie. We volgen hiermee zowel de Europese als de Vlaamse toekomstagenda's. De slimme specialisatiestrategie focust zich op een aantal internationaal onderscheidende 'clusters' en cross-sectorale verbindingen.

De provincie Antwerpen werkt bij de uitvoering van deze strategie intensief samen met ondernemingen, (partner) overheden en kennis- en onderwijsinstellingen over de grenzen van de klassieke sectoren heen. Het uitbouwen van regionale clusters via deze doorgedreven samenwerking zorgt voor een versterkte focus in het beleid en heeft hefboomeffecten tot gevolg. Dit impliceert dat de provincie duidelijke keuzes maakt.

De belangrijkste strategische beleidslijnen van de Europa 2020-doelstellingen voor slimme, duurzame en inclusieve groei zijn:

- versterken van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie
- verbeteren van de concurrentiekracht van KMO's, de landbouwsector en de visserij- en aquacultuursector
- ondersteunen van de overgang naar een koolstofarme economie en van efficiënte aanwending van hulpbronnen
- duurzaam transport en het verwijderen van knelpunten in belangrijke netwerkinfrastructuren
- promotie van werkgelegenheid en ondersteunen van arbeidsmobiliteit
- promotie van sociale inclusie en de strijd tegen armoede
- investeren in onderwijs, vaardigheden en levenslang leren

De slimme specialisatiestrategie biedt de mogelijkheid om de strategische beleidslijnen van de nieuwe programmaperiode voor onder andere het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO), de grensoverschrijdende INTERREG-programma's en het onderzoeks- en innovatieprogramma Horizon 2020 te vertalen naar de regionale context van de provincie Antwerpen.

Ook Vlaanderen volgt de Europese agenda door volop in te zetten op een Nieuw Industrieel Beleid door slimme specialisatie. Om ten volle het potentieel van 'slimme specialisatie' te realiseren maakt de provincie Antwerpen een koppeling met het Vlaams economisch- en innovatiebeleid. Op subregionaal niveau maakt de provincie een verbinding met de speerpunten uit de RESOC-streekpacten.

Een slimme specialisatiestrategie is dus een nuttig instrument om meer synergie tussen Europese, nationale en regionale fondsen te verwezenlijken. Dit is ook waar de Europa 2020-strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei op aanstuurt.

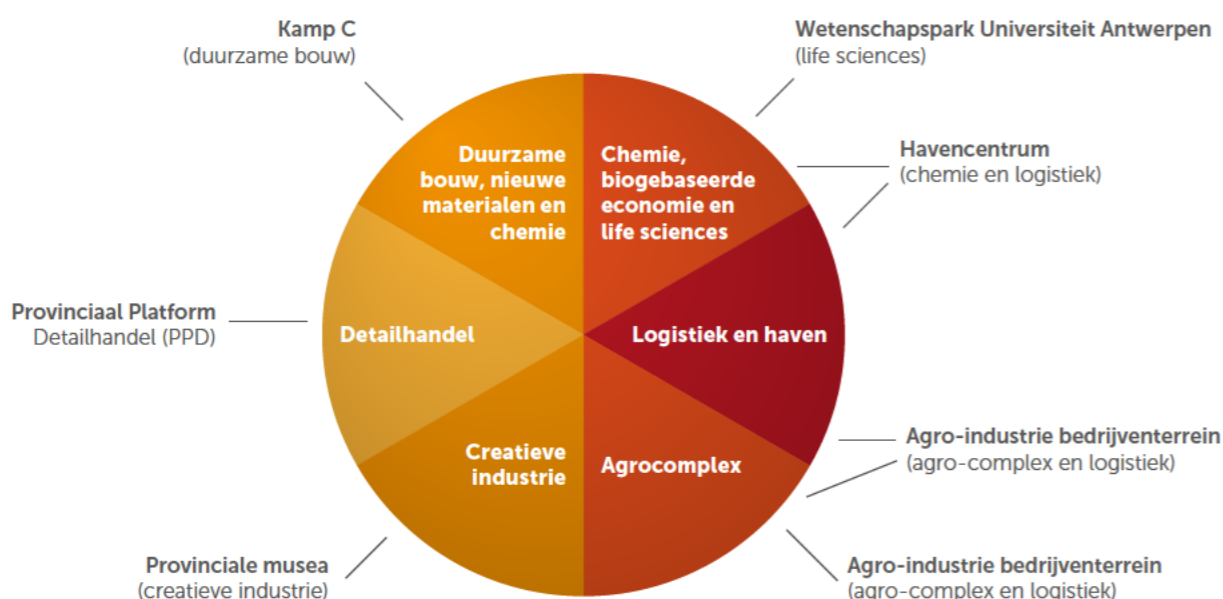
1.2 Keuze voor sterke clusters en ambitieuze actiethema's

Voor de slimme specialisatiestrategie van de provincie Antwerpen vertrekken we vanuit onze eigen sterktes en zetten we onze provinciale ankerpunten, onze hardware, centraal. Ankerpunten zijn onze provinciale instrumenten die elk een specifieke rol hebben: een incubator, een wetenschapspark, een educatief centrum, een bedrijventerrein, een creatief museum, een onderwijsinstelling, ... Van hieruit zoeken we partnerschappen met kennisinstellingen, bedrijventra, ... op. Op deze manier kunnen we samen voldoende hefboomwerking garanderen.

De slimme specialisatiestrategie vereist een gedegen keuze van sectoren. Met dit doel voor ogen werd aan de Universiteit Antwerpen de opdracht gegeven om de economische speerpuntsectoren in kaart te brengen. Op basis van de resultaten van deze studie werden volgende speerpuntsectoren geselecteerd:

- Chemie en life sciences
- Duurzame bouw
- Logistiek en haven
- Het agrocomplex
- De creatieve industrie

Daarnaast kiest de provincie resoluut voor een geïntegreerd detailhandelsbeleid in open samenwerking met de steden en gemeenten en de Vlaamse overheid.

Overzicht speerpuntclusters provincie Antwerpen

De gekozen speerpunten zijn in de provincie Antwerpen sterk met elkaar verweven. Zo levert de chemische sector grondstof voor de bouwsector, is de logistiek een dienstverlener voor de chemie, bouw, agrocomplex en detailhandel, versterken creatieve industrie en detailhandel elkaar in het stedelijk weefsel en zijn agrocomplex en duurzame chemie steeds meer op elkaar aangewezen. De vijf speerpuntsectoren zijn bovendien verspreid over de drie arrondissementen in de provincie. Voor deze speerpunten vormen provinciebrede acties, in nauwe samenwerking met de drie RESOC's, een prioriteit.

1.3 De speerpuntsectoren

1.3.1 Chemie en life sciences

Meer dan de helft van de Vlaamse werkgelegenheid in de chemie en life sciences cluster is in de provincie Antwerpen geconcentreerd. Zowel qua werkgelegenheid (36.000 directe arbeidsplaatsen) als toegevoegde waarde (7,3 miljard euro) is het de grootste industriële sector binnen de provincie. De brede chemiesector is ook de meest O&O-intensieve sector in Vlaanderen met ongeveer de helft van alle O&O-uitgaven. Hierbij valt op dat ongeveer driekwart van deze O&O-uitgaven afkomstig zijn van de farmaceutische en (rode) biotechnologische sector (*life science sector*). Het verankeren en verder verduurzamen van de sector is van groot belang voor de Antwerpse chemische sector.

Net zoals op Europees niveau staat de Antwerpse chemiesector voor belangrijke uitdagingen. Door relatief hoge productie- en energiekosten, de lage Europese marktgroei en de verschuiving van industriële afnemers naar Azië en het Midden-Oosten staat de concurrentiepositie van de Antwerpse raffinaderijen en basischemische bedrijven onder druk. Daarnaast is goedkope schaliegas en -olie in de Verenigde Staten een bijkomende bedreiging voor de Europese petrochemische industrie.

De chemische industrie in de provincie Antwerpen kende recent nieuwe investeringen van de grote oliebedrijven en chemische spelers. Dit danken we aan de weerbaarheid en sterke dynamiek binnen de chemische cluster in Antwerpen: de nabijheid van andere (petro)chemische bedrijven, de aanwezigheid van gespecialiseerde toeleverings- en diensten-bedrijven (afval, logistiek, maintenance, veiligheid,...) en kwalitatieve arbeidskrachten. De verbinding van de chemische cluster in de haven en langs het Albertkanaal via pijpleidingen naar chemische clusters in Duitsland (Ruhr-gebied) en Nederland (Rotterdam, Chemelot, Moerdijk) zorgt voor een verdere integratie van bedrijven en hun installaties. Maar ook de arbeidsmarkt en kennisnetwerken zijn steeds meer geïntegreerd. Dit hele gebied vormt een groot chemisch complex waar belangrijke schaalvoordelen en efficiëntiewinsten worden gegenereerd.

Toch is dit niet voldoende en moeten we de ambitie hebben om ook verder te kunnen groeien. Dit kan door een **transitie naar een duurzame chemie** die zich in de basis- en fijnchemie kenmerkt door het gebruik van duurzame en efficiënte processen (procesintensificatie, toepassing van microreactoren, nieuwe generatie bio-catalyten, IT-toepassingen) om producten van hoge toegevoegde waarde te maken. De producten zijn steeds meer vraaggeörienteerde (duurzame en groene) halfabrikaten. De chemische sector is dan ook een enabler voor vele andere industrieën (kunststoffen, bouw, automotive, agro) verder downstream in de waardeketen. Momenteel is de chemische industrie voor haar grondstoffen nog voor een belangrijk deel afhankelijk van olie en gas. Dit zal op termijn niet houdbaar blijven omwille van de eindigheid van de voorraad fossiele grondstoffen. Het inzetten van **alternatieve grondstoffen** ter vervanging van fossiele grondstoffen in (bio)chemische processen en technieken kan dan ook een belangrijke hefboom betekenen.

Een omschakeling naar een **biobaseerde chemie** vergt veel investeringen in onderzoek, ontwikkeling en valorisatie (kostprijs, kwaliteit, netwerk, ...). De ontwikkeling van de biobaseerde economie is internationaal nog in volle ontplooiing. Rond de ontwikkeling van biobaseerde chemie in Vlaanderen hebben de haven van Gent, de stad Gent en de provincie Oost-Vlaanderen reeds een stevige positie uitgebouwd in de eerste verwerking van de biograndstoffen. De industrie in de haven van Antwerpen daarentegen is voornamelijk gericht op de bouwstenen van de bulkchemie (bioaromaten, bio-etheen, ...) en op procestechnologie (bio-raffinage, katalyse, ...). Dit betekent dat beide provincies complementair zijn. Zowel een goede samenwerking met Oost-Vlaanderen enerzijds, als interne clustering tussen de verschillende actoren binnen de provincie Antwerpen anderzijds, zijn sterke troeven om in de regio Vlaanderen/Zuid-Nederland de volledige waardeketen te beslaan en in dit domein een toonaangevende regio op wereldschaal te worden.

Ook de productie van basisproducten uit **CO2 en waterstof**, dat in grote hoeveelheden in de chemische industrie in Antwerpen aanwezig is, vormt een verder te ontwikkelen toekomstvisie. Hoewel deze technologie nog in haar kinderschoenen staat, laat ze toe om reststromen om te zetten in basismateriaal. Ook hier geldt het gegeven van de clustering van de actoren uit de erop volgende verwerking.

De **life science sector** wordt sterk aangedreven door onderzoek en ontwikkeling. De hoge O&O-uitgaven van farmaceutische bedrijven zijn bedoeld om nieuwe stoffen en moleculen te ontdekken en/of te ontwikkelen. Deze sector heeft in de drie regio's van de provincie Antwerpen heel wat troeven, o.a. de aanwezigheid van de volledige

waardeketen in de (bio)-farmaceutische industrie en hoogopgeleide werknemers. Het verder versterken van de volledige keten is ook voor de verankering van de life sciences van belang. De combinatie van een sterk academisch weefsel (VITO, ITG, UA) en de aanwezigheid van farmaceutisch onderzoek en productie op hoog niveau zorgt ervoor dat de provincie Antwerpen vandaag in bepaalde niches een wereldrol vervult. Maar ondanks de sterke groei staat de sector voor uitdagingen zoals de stijgende kosten van innovatie. Samenwerkingsverbanden met kleinere bedrijven en open innovatieplatformen gecombineerd met nieuwe O&O modellen bieden jonge, hoogtechnologische bedrijven en spin-offs de mogelijkheden om zich te ontwikkelen en de regio ook op dit vlak op de kaart te zetten.

1.3.1.1 Optimaliseren van de cluster en samenwerking met andere clusters

De chemische cluster in Antwerpen is een van de meest performante in de wereld, kent een sterke eigen dynamiek en bewijst dagelijks dat clusterwerking een zeer belangrijke troef is op wereldschaal. Toch is er nog ruimte voor groei. Door zich gericht te verbinden met bedrijven uit de chemische clusters in Rotterdam, Noord-Brabant, Nederlands Limburg en Noordrijn-Westfalen, in samenspraak met de intermediaire beroepsorganisaties, vormen de Antwerpse bedrijven immers de grootste verbonden chemische cluster in Europa. Op internationaal vlak kan de provincie Antwerpen terugvallen op vele samenwerkingsverbanden. Specifiek met betrekking tot de biogebaseerde economie is het recent afgesloten samenwerkingsverband VN-Delta, tussen de zes provincies Antwerpen, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Zeeland, Noord-Brabant en Zuid-Holland, een uitstekende basis om verdere ontwikkelingen en samenwerkingen op dit domein te stimuleren. In een bredere context is Big-C, de recent gerealiseerde samenwerking tussen tien toonaangevende organisaties uit Noord-Rhein Westfalen, Nederland en Vlaanderen op het gebied van biogebaseerde innovatie, een uitstekende springplank.

Er is nu reeds een sterke band met de logistieke sector, omdat de productie en de (tank)opslag van de producten zich vaak bevindt op verschillende plaatsen in deze interregionale cluster. Transport is dus nodig, vaak 'just in time'. Modal split (spoor, weg, binnenvaart, pijpleiding) is zeer belangrijk. Er moet verder worden nagedacht hoe hier beter op ingespeeld kan worden. Duurzame transportmodi tussen de clusters kunnen bevorderd worden, o.a. door nieuwe ICT-dienstverlening te gebruiken of kringlopen te sluiten door middel van pijpleidingen. Maar ook met de andere clusters zijn er mogelijkheden tot intensere samenwerking. Voor de cluster bouw en nieuwe materialen zal chemie een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van nieuwe producten. En tenslotte is het agrocomplex een belangrijke bron van grondstoffen voor de biogebaseerde economie.

1.3.1.2 Provinciale ondersteuning

De boven vermelde transities zijn een taak voor vele actoren op verschillende niveau's en overstijgen zonder meer de mogelijkheden van de provincie. Maar aan de andere kant dient elke actor zijn/haar rol te spelen om de transities tot een goed einde te brengen. De rol van de provincie is hier in de eerste plaats gericht op het ondersteunen van de randvoorwaarden. Het is van belang om de concrete ontwikkelpaden (vb. NIB, FISCH, SIM, ...) opgestart vanuit Vlaanderen op te volgen en in de provincie Antwerpen uit te bouwen. De provincie Antwerpen werkt in deze context complementair aan de bestaande platformen en projecten. Daarom zet de provincie in op volgende actiepunten:

- Het stimuleren van **samenwerkingsverbanden binnen de chemische cluster** met nadruk op energie-efficiëntie, reststromen, co-siting en logistiek. Zo zal de provincie haar hefboommiddelen en haar bovengemeentelijke functie inzetten op opportuniteiten waarbij (energie)afvalstromen uit de chemische industrie gebundeld kunnen worden en daarna verder gevaloriseerd door nabijgelegen bedrijven, woonbuurten, gemeenten, ...
- Het versterken van de **samenwerking in het kader van de Vlaams-Nederlandse Delta**, met specifieke aandacht voor het verduurzamen van de chemische sector.
- Het intensifiëren van de samenwerking met de provincie Oost-Vlaanderen op gebied van **biogebaseerde chemie** zodat er een maximale symbiose tussen beide clusters kan ontstaan en de positionering naar buitenlandse partners gezamenlijk kan gebeuren.
- **Het stimuleren van innovaties** richting duurzame chemie en biogebaseerde economie bij KMO's. Een voorbeeld hiervan is de ondersteuning van twee Europees-regionale ontwikkelingsprojecten, respectievelijk aan de Thomas More hogeschool (Sunbuilt) en op de Hooge Maey (Alchemis) waarbij de industriële kweek van algen en hun inzet in de biogebaseerde chemie worden onderzocht. Ook een verdere samenwerking tussen VITO en Kamp C wordt verder uitgewerkt.

- Het inzetten van het Wetenschapspark Universiteit Antwerpen in Niel om op korte termijn een vestigingsruimte aan te bieden aan universitaire spin-offs en jonge ondernemingen in de **life sciences**. Hier wordt een samenwerking uitgebouwd met de provinciale Technologiehuizen (Innotek) en het toekomstige Johnson&Johnson open innovatiecentrum.
- Het begeleiden van **nieuwe innovatieve bedrijven** in de provincie Antwerpen, waarvoor met Innotek een overeenkomst is gesloten. Zowel huisvesting als specifieke dienstverlening behoort hier tot de mogelijkheden. Deze activiteiten kaderen in het globale Vlaamse project van Innotek in deze context (New Business Development). Gezien de aanwezigheid van Genzyme op de site in Geel is een specifieke prioritering op life sciences nodig.
- Het samenbrengen van actoren met het oog op het **stimuleren van cross-sectorale verbindingen**, onder meer bij KMO's in de provincie. Verbindingen kunnen gestimuleerd worden tussen de chemische sector en het agro-complex (reststromen, biobased en industriële biotechnologische waardeketens), logistiek en opslag (recyclage, afvalverwerking) en de bouwsector (cleantech met focus op nieuwe materialen).
- Het versterken van het maatschappelijk draagvlak, het **aantrekkelijker maken van de arbeidsmarkt** en het verhogen van de kennis en interesse bij jongeren. POM Antwerpen zal het reeds zeer goed uitgebouwde initiatief "We Are Chemistry" verder zetten. Het Havencentrum zal instaan voor de koppeling tussen haven, logistiek en industrie naar het grote publiek.
- Op het vlak van life sciences speelt de provincie, naast het faciliteren, een actieve rol op gebied van welzijn en gezondheid. De uitbouw van een **Talentshuis** rond Zorgberoepen wordt volop voorbereid.

1.3.2 Duurzame bouw

De bouwcluster is provinciebreed een belangrijke werkgever met ongeveer 40.000 arbeidsplaatsen en meer dan 11.000 zelfstandigen. Met een toegevoegde waarde van 2,4 miljard euro is de cluster een belangrijke drijvende kracht in de provinciale economie. Binnen de provincie Antwerpen is er een grote aanwezigheid van sterk gespecialiseerde en innovatieve bouwbedrijven en kennisinstellingen. Heel wat ondernemingen zijn wereldwijd actief in de bagger- en bodemsanering, recyclage en maritieme technologie (waterbouw, offshore, haven- en logistieke bouw). De bouwcluster is sterk verweven met andere sectoren en heeft een belangrijke impact op o.a. energie- en grondstoffengebruik, ruimtelijke ordening en duurzaamheid. Europese en Vlaamse regelgeving verplichten de sector om te voldoen aan steeds strengere eisen, onder meer op het vlak van energie en recyclage.

De bouwsector en de chemische sector doorlopen een gelijkaardig transitietraject. Ook voor de bouwsector staan nieuwe uitdagingen voor de deur. Denken we maar aan het steeds schaarser worden van beschikbare bebouwbare ruimte, de transitie naar duurzaam energiegebruik, de vergrijzing en vergroening van onze bevolking met nieuwe maatschappelijke uitdagingen, het zuiniger omgaan met materialen, het detecteren van en experimenteren met nieuwe bouw-, werk-, vrijetijd- en woonconcepten,...

De bouwsector is, naast de detailhandel, de meest regionaal verankerde speerpuntsector in de provincie. De bouwsector is ook een conjunctuurgevoelige, diverse en maatschappelijk afhankelijke sector. Bij de bouwsector van morgen denken we niet alleen aan de woon-, vrijetijds- en kantoormarkt, maar ook aan duurzame en multifunctionele bedrijventerreinen, aan het vermarkten van nieuwe energiebronnen (geothermie, warmtenetten,...), aan nieuwe materialen die zowel architecturale als logistieke veranderingen zullen teweegbrengen. Kortom, de bouwsector zal in 2030 een sterk getransformeerde sector zijn. Hier moeten we ons vandaag op voorbereiden. Niet enkel in innovatief-technische nieuwe bouwconcepten, maar ook in het vertalen van deze concepten naar zelfstandigen, KMO's én werknemers in de bouwsector. Zij zijn de beste ambassadeurs om duurzaam bouwen te vertalen naar de (nieuwe) bouwconsumenten.

Zoals reeds gesteld is de bouwsector, gezien haar veelzijdige maatschappelijke impact, dé speerpuntsector die gevoelig is voor cross-sectorale samenwerking en innovatie. Zowel de chemie en nieuwe materialen, de energiesector, de biogebaseerde economie, de zorgsector, de detailhandel, de logistiek, het agrocomplex en – bij uitstek- de creatieve industrie zijn verrijkend voor de bouwsector. Doch, binnen dit grote scala van kansen mogen we niet vergeten dat de bouwsector in de provincie Antwerpen veel zelfstandige ondernemers en KMO's kent. De grote innovatieve, materiële en technische innovaties moeten op een kant-en-klare manier worden vertaald naar

deze ondernemingen. Als we hier provinciaal en regionaal niet in slagen, dreigen we de overstap naar een reële maatschappelijke vermarkting van innovatief bouwen en duurzaam ruimtegebruik te missen.

Van oudsher zet de provincie Antwerpen sterk in op duurzaam bouwen en wonen met Kamp C, dat als provinciaal ankerpunt en kennisnetwerk optreedt. Specifiek zijn de activiteiten als Centrum Duurzaam Bouwen en Wonen, het Vlaamse Steunpunt en de Cleantech antenne voor de bouwsector toonaangevend in Vlaanderen.

Prioritair werkt het provinciebestuur aan de verdere verankering van de bouwcluster door:

- Het uitbouwen van **Kamp C als Cleantech antenne** voor duurzaam bouwen en wonen.
- Het detecteren van **nieuwe mogelijkheden tot samenwerken tussen KMO's** uit de bouwsector en chemie rond nieuw materiaalgebruik en nieuwe bouwconcepten.
- Het ondersteunen van **innovaties in de bouwsector** bijvoorbeeld via innovatievouchers.
- Het ondersteunen van **nieuwe woonconcepten** in de zorgindustrie en life sciences, nauwe samenwerking met LicaLab en de dienst Welzijn en Gezondheid van de provincie Antwerpen.
- Het stimuleren van ondernemerschap via de **incubatoren en bedrijvententra** bij beginnende bouwbedrijven door informatiesessies, cursussen en dienstverlening rond nieuwe innovaties richting kleine bedrijven in de bouwcluster. Hiervoor zullen Kamp C/De Basis en de Wolkammerij nauw samenwerken.
- Het stimuleren van cross-sectorale samenwerking tussen **de bouwsector en de chemie**, bijvoorbeeld door de inzet van innovatieve materialen die in de chemische industrie op een duurzame manier worden ontwikkeld (bijvoorbeeld polyurethaan).
- Het coördineren van de vraag en het aanbod in de bouwsector in de regio Antwerpen door het centrale job- en opleidingspunt voor de **bouwsector Talentswerf**. Deze samenwerking tussen de provincie Antwerpen, de VDAB, stad Antwerpen, het bouwonderwijs en de bouwsector heeft zijn meerwaarde in de regio Antwerpen bewezen.

1.3.3 Logistiek

Transport-, distributie- en logistieke activiteiten spelen een belangrijke rol in de provincie Antwerpen. Zowat een derde van de arbeidsplaatsen in de logistieke sector in Vlaanderen zijn te vinden in de provincie Antwerpen. Bovendien zijn de bedrijven in de provincie sterk gespecialiseerd. Verschillende studies tonen aan dat de locatie nabij de West-Europese industriële gebieden, gecombineerd met de aanwezigheid van de logistieke mogelijkheden van de haven van Antwerpen, ervoor zorgt dat Antwerpen een ideale vestigingsplaats is voor bedrijven uit de logistieke-, transport-, distributie- en groothandelsactiviteiten. Het uitbouwen en verstevigen van de provincie Antwerpen als Europese logistieke topregio blijft een prioriteit in het economische beleid van de provincie.

Onder de vele uitdagingen waarmee deze sector wordt geconfronteerd, moet de aandacht gericht worden op drie specifieke aspecten waar de provincie een actieve rol kan spelen. Vooreerst is er de relatief lage instroom van nieuwe arbeidskrachten in de logistiek en in de havengerelateerde industrie. Het imago van de sector bij de jongeren is hier zeker voor verbetering vatbaar. Ook is er nood aan nieuwe concepten en ideeën rond slim ruimtegebruik en bundeling van goederenstromen. Tenslotte kunnen alternatieven voor de huidige fossiele brandstoffen voor vervoer een meerwaarde betekenen.

Op 1 januari 2014 werd het **Havencentrum** omgevormd tot een Autonoom Provinciebedrijf (APB) met derden. Hierdoor wordt het Gemeentelijk Havenbedrijf en de havengemeenschap, inclusief de havenindustrie, nauw betrokken bij de werking van het Havencentrum. Tijdens deze legislatuur zal de nieuwe strategische opdracht worden uitgerold. Zo zal het Havencentrum uitgroeien tot toegangspoort naar de haven van Antwerpen voor de jongeren.

Binnen **POM Antwerpen** worden verschillende acties rond logistiek uitgewerkt bij de realisatie van duurzame, logistieke bedrijventerreinen. Bijvoorbeeld in de ontwikkeling van een innovatief logistiek bedrijventerrein met een shared service center (Intermodale Showcase Slimme Logistiek) en de ontwikkeling van het 'open innovatie

platform' Logistieke Incubator. POM Antwerpen biedt ook kennisdeling en ondersteuning aan lokale besturen, projectontwikkelaars, ... en heeft hierin een sterke expertise opgebouwd (nieuwe transportmodus, expertise logistiek en goederenstromen).

De logistieke sector kan een belangrijke hefboom betekenen in de ontwikkeling van andere speerpuntsectoren. Daarom concentreert POM Antwerpen haar inspanningen rond het zoeken van logistieke innovatieve vervoersmodi rond het bedrijventerrein Veiling Zuid in Sint-Katelijne –Waver. Samen met Kamp C worden "just-in-time"-leveringsformules van bouwmaterialen over water onderzocht.

Gezien het grote belang van logistiek voor de provincie Antwerpen dient er ook de nodige aandacht te worden besteed aan de **energiegrondstof voor transport**. Het verhoogd gebruik of de introductie van alternatieve transportbrandstoffen zoals CNG, LNG, waterstof en elektriciteit voor de verschillende transportmodi zoals personenvervoer, vrachtvervoer, binnenvaart en luchtvaart zorgen voor een vergroening van de mobiliteit en olieonafhankelijkheid. Daarenboven heeft dit ook impact op de werkgelegenheid in de automobiel industrie.

In april 2014 keurde het Europees Parlement de ontwerprichtlijn goed betreffende de uitrol van infrastructuur voor alternatieve brandstoffen voor transport. Deze richtlijn voorziet dat elke lidstaat binnen de twee jaar na definitieve goedkeuring een actieplan moet uitwerken voor de implementatie van infrastructuur voor alternatieve transportbrandstoffen zoals CNG, LNG, waterstof en elektriciteit voor de verschillende transportmodi. De omzetting van deze richtlijn zal intensief overleg vergen tussen de verschillende beleidsdomeinen. Het gaat immers om een materie die belangrijk is vanuit zowel economisch, transport-, milieu- als ruimtelijk oogpunt.

De infrastructuur zal zowel op gemeente- als gewestwegen worden gerealiseerd en vanuit efficiëntieoogpunt dringt een bovenlokale, gecoördineerde aanpak zich op. Ook zullen de bedrijven binnen de verschillende deelsectoren (energie, industrie, laadinfrastructuurproviders,...) hierbij intensief moeten betrokken worden. De Europese richtlijn voorziet immers dat de financiering en de uitbating van de infrastructuur niet uitsluitend door publieke partijen gebeurt, maar dat er publiek private samenwerkingsvormen worden opgezet en er voldoende ruimte wordt gelaten voor een open, technologie-neutrale aanpak.

In de provincie Antwerpen neemt waterstof hierin een voorname plaats in als energiedrager en brandstof voor het auto-, bus- en vrachtwagenverkeer. Waterstof kan een belangrijke bron worden in de energievoorziening die het mogelijk maakt dat voertuigen met een elektrische aandrijving rijden met een zero-emissie aan uitstoot. Waterstof wordt bijna uitsluitend geproduceerd uit aardgas. Het gebruik van een fossiele brandstof zoals aardgas als basis voor de productie van waterstof en de daaraan gekoppelde rendementen en emissies maken dat deze productiemethode op termijn niet voldoende duurzaam is. Voor een grootschalige toepassing van waterstof moet daarom overgeschakeld worden op een duurzame productiewijze, zoals bijvoorbeeld via de elektrolyse van water. De technisch-economische haalbaarheid van waterstof als volwaardige energie- en alternatieve grondstofbron dient nog verder onderzocht te worden (rendementen, levensduur, betrouwbaarheid, investeringskosten, exploitatiekosten). Daarnaast beschikt Antwerpen over grote hoeveelheden waterstof als bijproduct van de chemische processen in de havenbedrijven.

De provincie Antwerpen heeft enkele belangrijke technologische troeven en referenties op vlak van de implementatie van waterstof. Zo vormt Antwerpen zowel in oost-westelijke als noord-zuidelijke richting een belangrijk knooppunt op het grootste transportnet ter wereld voor waterstof. Het bestaat uit meer dan 800 km ondergrondse leidingen. Het hart van dit grootste ondergrondse leidingnetwerk voor waterstof van Air Liquide ligt in de provincie Antwerpen en de eerste vloot van 5 waterstofbussen van Van Hool, die rijden op restwaterstof van Solvay, rijden bij De Lijn in Antwerpen. Een aantal koplopers in deze innovatieve sector zijn eveneens gevestigd in onze provincie, zoals bijvoorbeeld Hydrogenics (waterstofgeneratoren), Van Hool (waterstofbussen), Umicore (katalysatoren) en Solvay (de grootste PEM-brandstofcel ter wereld).

Op het vlak van de logistiek zal de provincie Antwerpen zich concentreren op de bouw aan een positief imago van de logistieke sector en het havengebeuren bij jongeren, het uitbouwen en ondersteunen van de nieuwe concepten voor slim ruimtegebruik en het exploreren van alternatieve brandstoffen voor vervoer door:

- Het uitbouwen van het **Havencentrum tot toegangspoort van de Antwerpse haven** met prioriteit voor de werknemers van morgen.
- Het inzetten op **innovatief logistiek-ruimtegebruik** en locatieontwikkeling voor logistieke bedrijvenparken. **POM Antwerpen** is de trekker van dit initiatief. De focus ligt op het creëren van ruimte voor logistiek door clustering.

- Het **ondersteunen van de lokale besturen** bij de concrete uitrol van de infrastructuur (planningsfase, toekennen van concessies,...) voor alternatieve brandstoffen voor transport. De provincie zal hierbij verder bouwen op de expertise die reeds in de provincie aanwezig is zoals het "Programme office van de proeftuin elektrische voertuigen" of het kenniscentrum rond milieuvriendelijke voertuigen.
- Het voor de volgende EFRO- en Interreg-periode ondersteunen van projecten rond alternatieve brandstoffen (**CNG, LNG, waterstof en elektriciteit**) voor transport in de provincie Antwerpen die, waar mogelijk, gericht zijn op samenwerking met Vlaamse en Nederlandse provincies.
- Het verder ondersteunen van het onderzoekstraject naar de technisch-economische haalbaarheid **waterstof als volwaardige energie- en alternatieve brandstof** in samenwerking met de vzw Waterstofnet en met de provincie Noord-Brabant.

1.3.4 Cluster agrocomplex

1.3.4.1 Het provinciaal landbouwlandschap in cijfers

Landbouw is slechts één schakel in de hele voedingsketen. Landbouw, leveranciers, verwerkende bedrijven, handel en distributie vormen samen het agrocomplex. De provincies West-Vlaanderen (28 %) en Antwerpen (26 %) huisvesten samen meer dan de helft van de agrocomplexbedrijven in Vlaanderen. Daarna volgen Oost-Vlaanderen (22 %), Vlaams-Brabant (17 %) en Limburg (7 %).¹

Het agrocomplex in de provincie Antwerpen staat voor 19,2% van het aantal ondernemingen en zelfstandigen (inclusief de bedrijven die niet voorkomen in de cijfers van de btw-aangiftes. Zo'n 3,3% van de totale tewerkstelling vinden we terug in agrocomplex. De sector is goed voor 1,3% (3,581 miljard euro) van de omzet (0,5% in land- en tuinbouw, 0,3% bij de leveranciers en 0,5% bij de afnemers) en 1,4% (784 miljoen euro) van de toegevoegde waarde (NBB, nationale rekeningen).

Het agrocomplex reikt tot ver over onze provinciale grenzen. De land- en tuinbouwsector in de provincie Antwerpen staat ook in relatie met 11.320 bedrijven en zelfstandigen uit de overige Belgische provincies. Buiten de provincie zorgt de land- en tuinbouwsector van de provincie Antwerpen voor een totale omzet van 1,208 miljard euro en voor de creatie van 3.294 arbeidsplaatsen.

¹ Platteau J., Van Bogaert T. en Van Gijsegheem D. (reds.) 2008. Landbouwrapport 2008. Departement Landbouw en Visserij, Brussel (op basis van Van Dingenen K., Wautelaet A., Vermeire B. & Gellynck X. (2008) Analyserapport voor het agrobusinesscomplex in Vlaanderen, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel)

Land- en tuinbouw, de basis van het agrocomplex, is intensief en gespecialiseerd: 15 % (3.791)¹ van alle land- en tuinbouwbedrijven in Vlaanderen zijn gelegen in de provincie Antwerpen. De bedrijven in de provincie Antwerpen zijn groter en gespecialiseerder (intensiever) dan in de rest van Vlaanderen. De landbouw in de provincie Antwerpen staat in het teken van de veeteelt en de glastuinbouw, maar ook de groenten voor de versmarkt en de boomkwekerij zijn sterke sectoren.

Zo'n 31 % van het grondgebied van de provincie wordt gebruikt als cultuurgrond voor het telen van gewassen. Dit is weinig in relatie tot de andere provincies. Echter, de bruto toegevoegde waarde die gerealiseerd wordt door onze landbouw is hoog in relatie tot het grondgebruik. Dit duidt op een relatief intensief grondgebruik.

Het agrocomplex heeft vele tentakels in andere economische sectoren. De verbondenheid van veeteelt en groententeelt met de versmarkt is evident. De producenten van veevoeders, de bouwsector en groothandel in akkerbouwproducten en veevoeders zijn de belangrijkste leveranciers van onze landbouw. De haven van Antwerpen is economisch belangrijk voor het agrocomplex als toegangspoort tot onze provincie voor de import van veevoeder.

De belangrijkste klanten van onze landbouwbedrijven zijn de groothandel (o.a. handel in levend vee en in groenten en fruit) en de bedrijven die voedingsmiddelen verwerken (o.a. zuivelfabrieken en kaasmakerijen, productie van conserven). Het economische belang van de aanwezigheid van slachthuizen en veilingen in onze provincie kan niet worden onderschat. Ook de sectoren detailhandel, zakelijke dienstverlening, de transportsector en de energiesector (productie en distributie van elektriciteit en gas) zijn gerelateerd aan ons agrocomplexnetwerk.

1.3.4.2 Toekomst door samenwerking en innovatie

Agrocomplexbedrijven zijn overwegend op zichzelf staande bedrijven met beperkte invloed in de (waarde)keten². Steeds meer worden agrocomplexbedrijven gekenmerkt door contractteelt en verticale integratie³. Maar ook het belang van **cross-sectorale samenwerking** met publieke actoren, andere bedrijven, netwerkorganisaties⁴ neemt toe. Dit wordt gedreven door diverse factoren, zoals vereisten inzake traceerbaarheid en de versterkte positie van de retailsector in de keten. Maar ook voor **innovatie** is cross-sectorale samenwerking noodzakelijk⁵. Innovaties binnen het agrocomplex worden aangestuurd door de toepassing van technologieën uit andere speerpuntsectoren, zoals de chemische of farmaceutische industrie, biotechnologie, verpakings- en procestechnologie⁶. Innovatie kan nieuwe markten openen. Zo zijn er bijvoorbeeld de mogelijkheden op vlak van mestverwerking zoals de productie van hoogwaardige meststoffen of de productie van groene energie zoals zuiver biogas uit vergistingsinstallaties. Innovaties zorgen ook voor een **duurzamere productie**. De kansen voor glastuinbouw op vlak van diepe geothermie zijn hier een mooi voorbeeld van.

Differentiatie van de bedrijfsactiviteiten is nog een andere vorm van innovatie die steeds belangrijker wordt. In de provincie Antwerpen is 1/5de van de land- en tuinbouwbedrijven onder één of andere vorm bezig met **verbredende landbouwactiviteiten** (natuur- en landschapsbeheer, hoeveverkoop, plattelandseducatie,...). Het blijkt vooral de middelgrote tot grote bedrijven te zijn die diversifiëren, met name jongere, meer professionele landbouwers of landbouwers die hun producten op biologische wijze telen.

Via het label **'Lekkers met streken'** wil de provincie Antwerpen hoeve- en streekproducenten ondersteunen door in te zetten op netwerking en samenwerking, het versterken van maatschappelijk draagvlak en imago en stimuleren van innovatie en ondernemerschap en via het faciliteren van distributie en vorming van producenten.

1 Landbouwenquête 2012

2 Buccirosi et al., 2002

3 Schulze et al., 2006

4 Arundel, 2004, Ingram, 2008b

5 Traill and Grunert, 1997

6 Beckeman and Skjöldebrand, 2005

1.3.4.3 Het provinciaal landbouwbeleid

Het landbouwbeleid van de provincie Antwerpen zet in op het ontwikkelen en stimuleren van een duurzame landbouw als drager van een innoverend agrocomplex. Het landbouwbeleid van de provincie Antwerpen wil:

- **Kennis en expertise** binnen de landbouwsector verhogen om via ondernemerschap en innovatie de transitie naar een duurzaam agrocomplex te stimuleren. We doen dit onder meer via onze eigen praktijkonderzoekscentra het Proefbedrijf Pluimveehouderij en de Hooibeekhoeve (melkvee). We ondersteunen ook de praktijkcentra in de groententeelt en voedergewassen. En we werken aan kennisnetwerken tussen praktijkonderzoek en (hoger) onderwijs. Verder zetten we in op de vorming van de toekomstige bedrijfsleiders door het inrichten van land- en tuinbouwopleidingen binnen het secundair onderwijs.
- **Ontwikkelruimte** voor duurzame landbouw als drager van een innoverend agrocomplex vrijwaren en verbeteren door het toepassen van zuinig ruimtegebruik. We werken hiervoor een nieuwe provinciale visie op de gewenste landbouwstructuur uit, met differentiatie van de agrarische gebieden. Er wordt hierbij specifieke aandacht besteed aan ruimtelijke mogelijkheden en beperkingen voor niet-agrarische transformaties. Verder worden er ruimtelijke afwegingskaders opgemaakt voor specifieke landbouw takken die nood hebben aan een bovenlokale benadering. Hierbij denken we vooral aan de veeteelt en de glastuinbouw. Aandacht gaat ook naar de ondersteuning van de gemeenten binnen het ruimtelijk verhaal.
- Duurzame landbouw promoten om het **maatschappelijk draagvlak** voor een innoverend agrocomplex te verhogen via het label 'Lekkers met Streken', een gerichte communicatie en de ondersteuning van landbouweducatie. We organiseren en ondersteunen ook draagvlak verhogende evenementen zoals PROMinANT.

Om dit alles te realiseren steunen we op de adviezen van de Provinciale Landbouwkamer waarin de volledige landbouwsector van onze provincie vertegenwoordigd is.

1.3.5 De creatieve Industrie

De aandacht voor de creatieve industrie is de laatste jaren exponentieel gestegen. Internationaal scoort onze provincie met absolute wereldspelers zoals Studio 100, Tomorrowland, Carta Mundi of onze Antwerpse mode ontwerpers en muzikanten. Daarenboven stimuleren deze toppers de aanwezigheid van heel wat creatieve en dynamische kleine- en middelgrote ondernemingen. Deze bedrijven zijn zeer flexibel en kunnen gemakkelijk een cross-over maken naar andere sectoren in multidisciplinaire projecten. Zij leveren een belangrijke bijdrage aan de uitstraling van de regio en haar economie.

Creatieve bedrijven vinden we terug in de hele provincie. Vanuit een provinciale insteek is een verdere verankering van deze bedrijven dan ook een prioriteit. Hierbij wordt er specifieke aandacht geschonken aan het creatieve ondernemerschap door nieuw, jong en creatief talent. In de provincie is er een heel divers gamma van mogelijke partners aanwezig zoals de eigen provinciale musea, gespecialiseerde onderwijs- en opleidingsinstellingen, innovatiecentra, middenveldorganisaties,.... waarmee een partnerschap kan worden aangegaan om creatieve projecten op te starten.

Vanuit traditionele sectoren wordt meer en meer gezocht naar samenwerking met de creatieve industrie. Innovatie ontstaat immers vaak uit een cross-over van creatieve met traditionele sectoren. Het uitgesproken vermogen van de creatieve industrie om vernieuwende en ongebruikelijke oplossingen voor diverse vraagstukken aan te brengen, is hierbij een pluspunt. Het spreekt voor zich dat deze activiteiten een mondiaal karakter hebben. Een verdere stimulering van deze samenwerking kan een intensieve groei met zich meebrengen.

Met betrekking tot de creatieve industrie zal de provincie werken aan de verdere verankering van de creatieve industrie en een stimulering van de samenwerking binnen de sector door:

- 1 Het **stimuleren van het ondernemerschap** van jonge en creatieve talenten door te voorzien in een flankerende omkadering. Hiervoor kan de provincie rekenen op het partnerschap "Antwerp Powered by Creatives" van POM Antwerpen, de Stad Antwerpen, De Winkelhaak, de Antwerp Management School, de Universiteit Antwerpen en de hogescholen in de provincie. Doelstelling van dit partnerschap is het ondersteunen van ondernemerschap,

het stimuleren van samenwerkingen, het in contact brengen van bedrijven uit deze sector met bedrijven uit andere sectoren en het promoten van design in binnen- en buitenland.

- 2 Het bevorderen van de **internationale uitstraling** via de internationale contacten en netwerken die de provincie rijk is, zoals bijvoorbeeld het zusterakkoord met de Chinese provincie Shaanxi en het Xi'an Polytechnic University Clothing and Art Design College.
- 3 Het **ondersteunen van zelfstandige ontwerpers** (architecten, multimedia ontwerpers, ingenieurs, grafisch vormgevers, productontwikkelaars) via het Designcenter De Winkelhaak. Dit bedrijven-centrum is een vestigingsplaats en trefpunt voor creatief talent waarbij ondernemers actief in architectuur, communicatie, copywriting, film en video, grafische vormgeving, multimedia of productontwikkeling onder een dak kunnen beroep doen op de infrastructuur, diensten en kennis die er ter beschikking staan.
- 4 Het **inzetten op innovatieve pilootprojecten waarbij cross-sectorale verbindingen centraal staan**. Speciale aandacht zal worden besteed aan verbindingen tussen de creatieve en de maakindustrie. In de provincie zijn hiervoor verschillende ervaren actoren en expertise aanwezig waarbij een partnerschap een meerwaarde kan opleveren. Voorbeelden zijn de Strategische Projectenorganisatie Kempen (SPK) en de Open Manufacturing Campus (Turnhout), Innotek vzw met focus op spin-off en "New Business Development" (NBD) en een directe samenwerking met Nederland via Brainport Eindhoven.
- 5 Het opzetten van een samenwerking met onderwijs- en/of kennisinstellingen, het Vlaams Innovatiecentrum voor Grafische Communicatie in de regio's Turnhout en Mechelen.
- 6 Het uitwerken, samen met de drie RESOC's en de VDAB, van laagdrempelige initiatieven die de **creativiteit van jongeren** trachten te detecteren en te stimuleren. Een specifiek voorbeeld hiervan is het project "We for Work" van de vzw iDROPS waarbij jongeren met nieuwe creatieve ideeën gedurende een beperkte periode worden begeleid.

1.3.6 Detailhandel

De provincie Antwerpen is dé winkelprovincie van Vlaanderen. In totaal werken 66.000 personen in de provincie Antwerpen in de detailhandel, waaronder zo'n 25.000 zelfstandigen. De horeca levert daarbovenop meer dan 20.000 arbeidsplaatsen op en 13.000 zelfstandigen. Zowel naar ondernemerschap als naar werkgelegenheid is dit een zeer belangrijke economische sector in de provincie Antwerpen. Zo'n 30% van de Vlaamse werkgelegenheid in de detailhandel en de horeca vinden we terug in de provincie Antwerpen.

Toch staat de detailhandelsector voor belangrijke uitdagingen. Het totale aanbod m² aan bijkomende winkels is de afgelopen vijf jaar zéér sterk gestegen met meer dan 350.000 m². Anderzijds blijkt uit analyses dat de vraag, met name de consumptie, quasi gelijk is gebleven. Deze discrepantie tussen aanbod en vraag kunnen we o.a. lezen uit de groeiende leegstandcijfers. In de provincie Antwerpen staan iets meer dan 3.000 panden leeg, dit is bijna 10% van het totaal aantal panden en komt overeen met 8% van het totale winkelvloeroppervlakte (WVO). Van alle leegstand in de provincie is 47% van het WVO frictieleegstand, 31% langdurig en 22% structureel. Met andere woorden, meer dan helft van de leegstaande panden situeren zich in de probleemzone.

Voor gans de provincie Antwerpen zijn meer dan de helft van alle leegstaande panden te situeren in de centrale winkelgebieden. Dit is eveneens consistent met de vaststelling dat het voornamelijk kleinere panden betreft, met een vloeroppervlakte van minder dan 100m² die leegstaan. 70% van de leegstaande panden behoren tot de kleinste WVO-klasse. In de kernen in steden en gemeenten is dit het meest zichtbaar.

Een andere belangrijke ontwikkeling of verschuiving in de periode 2008-2013 betreft de toenemende filialisering, vrij vertaald de toenemende aanwezigheid van winkelketens ten opzichte van niet-winkelketens. Voor de provincie Antwerpen meten we een toename van het aantal winkelketens met ruim 27%, terwijl het aantal onafhankelijke zelfstandige ondernemers met ongeveer 5% is gedaald.

De toenemende filialisering sluit aan bij de vaststelling dat het aantal kleinere winkels en winkeliers gestaag afneemt. Dit heeft minder gevolgen voor de perifere clusters, waar traditioneel veel winkelketens zijn vertegenwoordigd, maar des te meer voor de kernwinkelgebieden en buurtcentra. Een kernversterkend beleid staat dus voor grote uitdagingen.

Maatschappelijke en economische veranderingen bieden gemeenten de opportuniteit, en soms ook de noodzaak, om de klassieke paden te verlaten en een vernieuwend detailhandelsbeleid te voeren. Inzetten op bloeiende handelskernen zorgt voor meer dynamiek en draagt sterk bij tot een nog aangenamer en leefbaarder karakter van een gemeente. Een gericht detailhandelsbeleid van steden en gemeenten komt bovendien tegemoet aan de uitdagingen van de detailhandel.

1.3.6.1 Vlaams en provinciaal kader

De Vlaamse regering heeft met de startnota 'Winkelen in Vlaanderen' de detailhandel een duidelijke plaats in haar beleid gegeven. Kernversterking vormt de fundering van dit beleid en verschillende initiatieven zijn er op gericht een evenwicht tussen kern en periferie na te streven. Een gebalanceerde combinatie van winkelen, wonen en werken vormt de basis voor een gezonde handelskern in steden en gemeenten. Het toekomstige decreet rond het integraal handelsvestigingsbeleid moet een hefboom bieden voor de steden en gemeenten én de provincies om dit verder te implementeren. Zo zal de provincie, in consultatie met de steden en gemeenten, een provinciale ruimtelijke detailhandelsvisie uitwerken. De provinciale focus hierbij wordt gelegd op een zuinig en duurzaam ruimtegebruik.

De provincie zal zo verder bouwen op het samenwerkingsakkoord (juli 2011) tussen de Vlaamse overheid, de vijf Vlaamse provincies en de VVSG ter uitvoering van de startnota 'Winkelen in Vlaanderen'. Voor elk van de partners zijn de specifieke rollen en taken vastgelegd om een gepaste sturing op lokaal niveau te voorzien. De provincies staan in voor de bovenlokale taakbeartiging rond detailhandel; de ondersteunende taken via het informeren en sensibiliseren enerzijds en het ondersteunen en begeleiden anderzijds van steden en gemeenten in hun detailhandelsbeleid. Ter opvolging van deze taakstelling hebben de vijf provincies een afgestemde aanpak en een brede interprovinciale analyse van de detailhandel in de 308 gemeenten opgestart. Deze analyse wordt in het najaar 2014 definitief opgeleverd.

De provincies zijn ook partners en steunpilaren voor de ontwikkeling en uitbouw van het Kennisnetwerk Detailhandel, met de daarbij horende portaalwebsite www.detailhandelvlaanderen.be onder regie van het Agentschap Ondernemen.

Met de steden en gemeenten gaat de provincie Antwerpen, vanuit de dienst economie, structureel in overleg om thema's ter aansturing van detailhandel af te stemmen, in het Provinciaal Platform Detailhandel (PPD).

1.3.6.2 Hefbomen voor een provinciaal detailhandelsbeleid

De provincie Antwerpen hanteert de uitgangspunten van het Vlaams ruimtelijk beleid voor het provinciaal ruimtelijk beleid en de concretisering van haar detailhandelsbeleid. Globaal gelden de volgende provinciale doelstellingen:

- Het **tegengaan van fragmentatie en versterking** van de verstedelijking. Dit impliceert het bundelen van bedrijvigheid (en detailhandel) binnen bestaande clusters, het herstructureren van bestaande clusters waar nodig voor een efficiënt ruimtegebruik en het tegengaan van verdere detailhandelsontwikkelingen langs verbindingswegen.
- Het **bundelen van economische activiteiten** in concentraties binnen een optimale structuur. Dit geldt ook voor detailhandel.
- Omgaan met de **eindigheid van de ruimte** door verweving van functies en gemeenschappelijk gebruik van de ruimte.
- Het verhogen van de **stedelijke en open ruimtekwaliteiten**. Hierbij is de historische ruimtelijke context en de bestaande ruimtelijke structuur als aanknopingspunt een randvoorwaarde voor een kwalitatieve ruimtelijke ontwikkeling.
- Het aanvaarden en aanwenden van de **mobiliteit als ruimtelijk ordenend principe** in een netwerksamenleving, waaronder ook het ontwikkelen van krachtige mobiliteitssystemen in gebieden met geconcentreerde activiteiten.

De provincie acht een goed functionerend detailhandelsapparaat van groot belang voor het behoud van vitale steden en gemeenten. Voor de provincie Antwerpen is het ondersteunen van de lokale besturen bij het versterken van de kernen prioritair. Om deze doelstelling te concretiseren tekent de provincie een duidelijk beleidskader uit voor zichzelf enerzijds en ontwikkelt ze anderzijds instrumenten om het detailhandelsapparaat te ondersteunen bij de respectievelijke steden en gemeenten.

- 1 De provincie zet in op de samenwerking met diverse beleidsdomeinen. **Intersectorale samenwerking** vanuit de detailhandel met ruimtelijke ordening, mobiliteit, toerisme en (in mindere mate) leefmilieu is een hefboom voor een adequaat en resultaatgericht detailhandelsbeleid. Dit geldt niet alleen voor het afstemmen van beleid, maar ook in de dagdagelijkse uitvoering ervan.
- 2 De provincie ondersteunt het principe dat steden en gemeenten **een sterke regisserende rol** moeten opnemen en in dialoog met de betrokken partners/stakeholders, handelaars en projectontwikkelaars de aansturing van winkelgebieden vormgeven. De provincie zet, in samenwerking met POM Antwerpen, detailhandelscoaches in om de steden en gemeenten hierbij te begeleiden.
- 3 Het provinciaal beleid is gericht op het **behoud van een structureel basispakket** aan detailhandel in de kleine kernen en buurten. De provincie zet hierbij in op het ontwikkelen van nieuwe vormen van het bijeenbrengen

van vraag en aanbod. De toenemende vergrijzing zorgt immers voor een afnemende mobiliteit van een deel van de inwoners. Daarnaast leidt het principe van proximiteit (winkels juist waar mensen wonen) tot een afnemend autogebruik en dus minder milieu- en mobiliteitsproblemen. Vanuit het Provinciaal Plattelandsontwikkelingsplan (PDPO II) worden nu al projecten ondersteund die hiertoe bijdragen.

Uit overleg met lokale besturen is gebleken dat steden en gemeenten de ondersteuning rond het uittekenen van een effectief detailhandelsbeleid waarderen. De ruimte/capaciteit bij kleinere steden en gemeenten is vaak te fragmentarisch om een effectief en integraal detailhandelsbeleid uit te tekenen. Het initiatief met de detailhandelscoaches (COOP-DH sinds januari 2014), toont aan dat een interactieve dialoog tussen de provincie en de lokale besturen een grote toegevoegde waarde heeft. De provincie stimuleert hiermee de gemeenten om een integraal kernversterkend beleid en een selectief aanbodbeleid te voeren en zet voor deze ontwikkeling de nodige instrumentaria in:

- **Kennisontwikkeling via het Kennisnetwerk detailhandel**
De provincie zet de kennisontwikkeling op het gebied van detailhandel verder via het Kennisnetwerk detailhandel. Dit gebeurt in samenwerking met de Vlaamse overheid en belangenorganisaties. Deze kennis zal ook beschikbaar zijn voor lokale besturen.
- **Monitoren van de aanbodevoluties**
De provincie blijft de evoluties binnen het aanbod opvolgen. Hiertoe zullen zij instaan voor de periodieke actualisatie van het winkelbestand. Dit geeft zowel de provincies als de lokale besturen inzicht in de evolutie van het aanbod binnen de gemeenten.
- **Monitoren van detailhandelsevoluties binnen steden en gemeenten**
De provincie actualiseert de instrumenten van de feitenfiche en de SWOT-fiche periodiek. Dit geeft zowel de provincie als de lokale besturen de mogelijkheid hun detailhandelsbeleid te monitoren en bij te stellen indien nodig.
- **Actieve ondersteuning van lokale besturen met kennis**
De provincie ondersteunt de lokale besturen ook inhoudelijk. Beleidsvraagstukken op het gebied van detailhandel kunnen door provinciale detailhandelsexperten worden opgevolgd, zoals bijvoorbeeld de detailhandelscoaches. De provincie organiseert ook thematische netwerksessies voor de steden en gemeenten.
- **Begeleiden en uitvoeren van herstructureringsprojecten**
De provincie begeleidt - op vraag van de gemeenten - specifieke herstructurerings- of verdichtingsprojecten van perifere grootschalige clusters.
- **Het Provinciaal Platform Detailhandel (PPD)**
Met de steden en gemeenten gaat de provincie Antwerpen, vanuit de dienst economie, structureel in overleg om thema's ter aansturing van detailhandel af te stemmen.

2 Het versterken van het economisch weefsel in de provincie

2.1 Talent en Arbeidsmarkt

Ondanks de economische bedrijvigheid in de provincie Antwerpen blijft het aantal openstaande knelpuntvacatures hoog. Het aantal jongeren dat de schoolbanken verlaat zonder diploma, blijft groeien. Beide vaststellingen zetten een hoge maatschappelijke druk op onze regio en onze economie. Een belangrijk instrument om de bedrijvigheid regionaal te verankeren is net een goede matching op de arbeidsmarkt. Meer dan ooit moeten we inzetten op onderwijs en opleiding. De VDAB blijft dé Vlaamse, bovenlokale regisseur bij uitstek voor het arbeidsmarktbeleid en beroepsopleidingen. De provincie Antwerpen zal haar instrumenten inzetten in nauwe samenwerking met een complementair aan de VDAB en de opleidingscentra. Hiervoor zal met de VDAB een samenwerkingsakkoord worden afgesloten.

De provincie Antwerpen wil bijdragen tot een dynamische arbeidsmarkt waar kansen worden gegeven aan kansengroepen en in het bijzonder aan jongeren. Dit gebeurt onder andere door hen kennis en vaardigheden bij te brengen, die nodig zijn om samen de economie van de toekomst vorm te geven. We doen dit trapsgewijs. De provincie zelf biedt een ruim en performant onderwijs- en opleidingsaanbod aan. De secundaire onderwijsinstellingen in ons provinciaal onderwijsnet richten zich sterk op jongeren die kiezen voor beroepsopleiding. Het Centrum Leren en Werken richt zich op jongeren vanaf vijftien jaar die de school willen combineren met deeltijds werk. De centra voor volwassenenonderwijs van de provincie Antwerpen bieden beroepsgerichte opleidingen aan. In deze legislatuur wordt het aanbod nog versterkt met de uitbouw van het provinciaal expertisecentrum "De Masten". Dit multidisciplinair centrum richt zich op de haven en de chemische en logistieke sector.

Vanuit het **beleidsdomein economie en sociale economie** hebben we aandacht voor jongeren en volwassenen die geen beroep doen op het provinciaal onderwijsaanbod. Het invullen van de knelpuntberoepen is een uitdaging die we opnemen samen met de sociale partners, de VDAB, vormings- en opleidingscentra, de steden en gemeenten en de Regionale Sociaaleconomische Overlegcomités. Sectorspecifiek werken we samen in drie Talentenhuisen, met name Talentenstroom voor haven en logistiek, Talentenwerf voor de bouwsector en Talentenfabriek voor de industrie. Met de verschillende partners zoeken we naar een verhoogde instroom en betere koppeling tussen bedrijfsleven en onderwijs. Deze Talentenhuisen sluiten aan bij de provinciale speerpuntclusters. Samen met het beleidsdomein Welzijn en Gezondheid bouwen we deze legislatuur een Talentenhuis Zorgberoepen uit. Hiermee zullen we ook de knelpuntberoepen in de cluster life sciences en zorg economie ondersteunen.

Eén van de grote uitdagingen is het stimuleren van jongeren om aan het werk te gaan in industriële en technologische sectoren. Een belangrijke vereiste voor een kwaliteitsvol arbeidsaanbod voor de industrie is het verhogen van het aantal afgestudeerden in technologische- en sector gerelateerde opleidingen. De provincie Antwerpen is actief in projecten die gericht zijn op de versterking van het imago van verschillende speerpuntsectoren. We zetten hiervoor ook onze provinciale ankerpunten in.

POM Antwerpen

De chemische sector – een van de economische sterkhouders van de provincie – is steeds op zoek naar nieuw talent. Om de chemie, kunststoffen en life sciences als aantrekkelijke werkgever te promoten, organiseert POM Antwerpen "We Are Chemistry", een promotiecampagne met bijhorend jobevenement. De interesse van zowel jongeren als deelnemende bedrijven neemt elk jaar toe. Ook de Pienternet-website van POM Antwerpen blijft actueel. Samen met POM Antwerpen blijft de provincie het schoolverlatersplatform TRANSIT van RESOC Antwerpen en RESOC Mechelen ondersteunen.

Kamp C

Onder het motto "de jongeren zijn de bouwers van morgen" biedt Kamp C een uitgebreid educatief aanbod aan rond energievriendelijk bouwen en bewust wonen. Kamp C wil leerlingen ASO, TSO en BSO en hogeschoolstudenten warm maken voor duurzame bouwtechnieken. Toekomstige bouwprofessionelen zullen hoe dan ook met steeds strengere normen en eisen worden geconfronteerd. Bij de uitwerking van het educatief aanbod wordt maximaal rekening gehouden met eindtermen zoals technologische opvoeding, bouwtechnieken, hout en elektrotechniek en 'omgeving en duurzame ontwikkeling'. Voor studenten heeft Kamp C een educatief inspirerend aanbod via de permanente tentoonstelling, de demowoning, het duurzame bedrijvent centrum De Basis en de uitgebreide bibliotheek. Met het unieke aanbod van Kamp C worden jongeren ook aangemoedigd om bewust te kiezen voor een opleiding en een beroepskeuze in de bouwsector.

In samenwerking met Talentenwerf, de VDAB en de partners uit de bouwsector zal Kamp C in deze legislatuur haar opleidingsaanbod versterken.

Havencentrum

Het Havencentrum toont de haven en industrie van Antwerpen aan meer dan 40.000 jongeren per jaar, en zal nog meer dan vroeger aandacht geven aan de tewerkstellingsmogelijkheden. Het project Jonge Haven loopt al meerdere jaren en biedt een programma op maat voor jongeren op cruciale momenten van hun studie- of loopbaankeuze. Dankzij de nauwe samenwerking met vele bedrijven bieden we een bezoek van een hele dag van interactieve modules (voor de eerste graad secundair onderwijs) en contacten met bedrijfsmedewerkers (voor de derde graad). Het Havencentrum kan dit realiseren omdat het beroep doet op vertegenwoordigers van logistieke en industriële bedrijven, en uiteraard op de eigen groep van 85 havengidsen, voornamelijk jonggepensioneerden met een groot enthousiasme voor de haven en industrie. Dit is een prachtig voorbeeld van hoe we de ervaring en talenten van deze mensen niet verloren laten gaan. In samenwerking met de stad Antwerpen en de VDAB wordt het project "Jonge Havens" verdergezet en geïntegreerd in de werking. In elk aanbod voor jongeren zal het Havencentrum aandacht geven aan het tonen van jobopportunities.

Dit alles wordt verder uitgebouwd in nauwe samenwerking met de onderwijsinstellingen van de provincie Antwerpen.

2.2 Ruimte voor ondernemen

De provincie Antwerpen wil sterk inzetten op het creëren van ruimte om te ondernemen. Het ontwikkelen van duurzame bedrijventerreinen en de uitbouw van bedrijvenincubatoren blijven prioritaire taken. Zo investeren we in de groei van de economie door het ontwikkelen van ruimte voor bedrijvigheid. Het ontwikkelen van **bedrijventerreinen** is de core business van Provinciale Ontwikkeling Maatschappij (POM) Antwerpen.

POM Antwerpen ontwikkelt zelf bedrijventerreinen, participeert in diverse brownfield- en greenfieldprojecten en is een stuwende kracht in verschillende bedrijvent centra. Bij elke ontwikkeling houdt de POM enkele basisprincipes aan: een efficiënt ruimtegebruik met oog voor ecologische aspecten, een hoge levenskwaliteit voor bedrijven en omliggende woonwijken en een langetermijnvisie op het gebied van bedrijventerreinenbeheer. POM gelooft erin dat bedrijven sterker kunnen worden door samenwerking.

In de volgende drie jaar zal POM Antwerpen op verschillende bedrijventerreinen werken om een zo ruim mogelijk nieuw aanbod aan bedrijfskavels aan te bieden. Een prominente plaats neemt daarbij het agro-industrieel bedrijventerrein "Veiling Zuid" te Sint-Katelijne-Waver in, waar ruim 30 ha nieuw aanbod op de markt wordt gebracht met aandacht voor gemeenschappelijke waterbuffering en een ruimtebuffer naar de aanpalende woonzone toe. In Wijnegem "Den Hoek 3" en in Lier "Duwijck II" wordt de bestaande ontwikkeling verdergezet en het nieuw gerealiseerd aanbod voor regionale bedrijven vermarkt.

POM Antwerpen schenkt bijzondere aandacht aan het activeren van bestemde maar onbenutte bedrijfskavels via de afwerking van het project onderhandelingsteams en de verderzetting ervan in het project activeringsteams. In samenwerking met de intercommunales IGEAN, IGEMO en IOK worden de knelpunten van dergelijke kavels gedetecteerd en zo mogelijk opgelost. Voorbeelden van succesvolle activerings-trajecten zijn de projecten te Kontich-Satenrozen en te Wuustwezel-Sterbos waar, met aanleg van ontbrekende ontsluiting, reeds lang bestemde gronden vermarktbaar worden. In samenwerking met de gemeente Zandhoven (terrein ENA Massenhoven) en de

gemeenten Essen en Kalmthout (terrein Rijkmaker) worden mogelijke terreinontwikkelingen met nieuw aanbod voorbereid. Ook bij de nieuwe regionale bedrijventerreinen Willebroek Zuid en Centraal langs de A12 voert POM Antwerpen voorbereidend onderzoek, met aandacht voor een behoorlijke ontsluiting van het bestaande bedrijventerrein Kersdonk.

Op het vlak van herontwikkeling van bestaande, verouderde bedrijventerreinen spant POM Antwerpen zich actief in om dergelijke terreinen te herstructureren en herwaarderen. Zo opent de aanleg van een nieuwe ontsluiting te Noeveren de poort tot een sanering en herbenutting van de terreinen van een oude zinkfabriek. De aanleg van een nieuwe ontsluitingsweg, een fietstunnel en een waterhuishoudingssysteem in Niel laten toe om de bedrijvigheid op de terreinen van de bedrijven Coeck en Wienerberger te bestendigen. Een globale projectaanpak in nauwe samenwerking met de gemeente Rumst beoogt de herwaardering van de bedrijventerreinen langs de Rupel. Het Brownfieldproject Willebroek Noord blijft voorwerp van een reeds jarenlang bestaande inzet van POM Antwerpen. Projecten op de bedrijventerreinen langs het Albertkanaal en de bedrijventerreinen Terbekehof en Kernenergie langs de A12 in Wilrijk werken aan de kwalitatieve verbetering van deze terreinen.

Kwaliteitsinbouw op bestaande bedrijventerreinen is een blijvend aandachtspunt voor POM Antwerpen. Naast de oprichting en inbouw van beheersstructuren op de eigen bedrijventerreinen worden bedrijven-terreinenbeheer en samenwerking tussen bedrijven onderling en tussen bedrijven en overheden, actief gestimuleerd via het project IBS (Interbedrijfssamenwerking).

Het succesvolle project "duurzame acties op bedrijventerreinen" wordt verder gezet. POM Antwerpen zal tweejaarlijks een projectoproep lanceren aan een collectief van bedrijven die zelf het heft in handen nemen om de bedrijventerreinen te verduurzamen. Hiermee verhogen we het (bedrijfs)economisch resultaat, verminderen we de druk op het milieu en zorgen we voor een efficiënter ruimtegebruik.

Energie-efficiëntie wordt ondersteund via het INTERREG-project Eco2Profit. Een vervolgproject, met werknaam Eco4Profit, beoogt deze weg verder te bewandelen en duurzaam energieverbruik verder te stimuleren.

Ook met het oog op startende en jonge ondernemingen voorziet de provincie Antwerpen infrastructuur op maat in **bedrijvencentra en incubatoren**. De provinciale Technologiehuizen in Geel en Mol accommoderen innovatieve groeiers, terwijl bedrijvencentrum De Basis op Kamp C in Westerlo bedrijven actief in de sector 'duurzaam bouwen' huisvest. POM Antwerpen speelt dan weer een actieve en ondersteunende rol in de verschillende bedrijvencentra waarin zij participeert. De ambitie blijft om Designcenter De Winkelhaak, De Wolkammerij, BC Kempen en BC Mechelen verder te laten uitgroeien tot inspirerende, dynamische trefpunten voor jong, ondernemend talent. In nauwe samenwerking met de Universiteit Antwerpen ontwikkelt POM Antwerpen in Niel het Wetenschapspark Universiteit Antwerpen, een unieke bedrijvencampus voor ondernemingen actief in de sector van de Life Sciences en Environmental Sciences. Een aanbod van degelijke infrastructuur, toegang tot kennis en expertise, en een innovatiestimulerend netwerk, maakt van dit terrein de vestigingsplaats bij uitstek voor kennisintensieve bedrijven. In december 2013 ging POM Antwerpen van start met de bouw van een moderne incubator die zowel kantoor- als labofaciliteiten voorziet.

2.3 Stimuleren ondernemerschap en innovatie

Het stimuleren en ondersteunen van een gunstig klimaat voor innovatie en ondernemerschap is een absolute prioriteit voor de provincie Antwerpen. De middelen gaan vergezeld van flankerende maatregelen die het ondernemers- en innovatieklimaat in de provincie moeten versterken. Dit door we bijvoorbeeld via ondernemerseducatie, het aanbieden van ruimte voor innovatief ondernemerschap en het ontwikkelen van triple-helix partnerschappen met het oog op het vermarkten van innovatie en het creëren van nieuwe economische niches. Starters zorgen voor vernieuwing in het economisch weefsel, waarbij nieuwe economische activiteiten ontstaan. De slimme specialisatiestrategie stimuleert starters en snel groeiende innovatieve bedrijven. De focus ligt hierbij niet enkel op de speerpuntclusters.

Stimuleren ondernemerseducatie en innovatief ondernemerschap: Jongeren zijn onze ondernemers van morgen en moeten de kans krijgen om te leren ondernemen. Enkel zo kunnen we de volgende generatie ondernemers klaarstomen. De provincie Antwerpen blijft investeren in ondernemerseducatie en blijft succesvolle initiatieven rond ondernemerschapseducatie (bv de Vlajo mini-ondernemingen en Vliegende Startersbrigades) en ondernemerschapsbevordering (bv JCI) ondersteunen. Ook bij studenten, jonge vorsers en academici ontbreekt vandaag het ondernemerschap te vaak. Samen met de Universiteit Antwerpen en de hogescholen, de

kennisinstellingen en de ondernemersverenigingen onderzoeken we hoe de ondernemersdrive gestimuleerd kan worden.

Starters en jonge bedrijven geven we een plaats in de verschillende bedrijvencentra en bedrijvenincubatoren. Hier worden ze collectief en sectorgericht ondersteund. Rond het netwerk van bedrijvencentra en incubatoren waar POM Antwerpen in participeert, zullen netwerk-, informatie- en vormingspakketten op maat worden uitgewerkt. POM Antwerpen neemt hiervoor het initiatief. Zo kunnen we zeer concreet op de noden, vragen en uitdagingen van jonge bedrijven inspelen en bouwen we de bedrijvencentra uit tot sectorale expertisecentra. Met deze initiatieven geven we invulling aan het afsprakenprotocol "ondernemerschap" die de Vlaamse provincies met de Vlaamse overheid hebben afgesloten.

Triple-helix, spin-offs en nieuwe niches: Om de slimme specialisatiestrategie van de provincie Antwerpen (concreet) vorm te geven zetten we triple helixpartnerschappen op. De samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden stimuleren we voor de gekozen speerpuntclusters. Maar ook subregionaal ondersteunt en stimuleert de provincie deze tripartiete samenwerking. De provincie Antwerpen is een structurele partner in de Kempense Innovatieraad (KIR). Ook in de regio Antwerpen en de regio Mechelen zal de provincie de uitbouw van netwerkplatformen tussen kennisinstellingen en ondernemers actief ondersteunen. Via deze netwerken stimuleren we ondernemerschap en innovatieve slagkracht. Dit moet resulteren in nieuwe spin-offs, zowel vanuit de universiteit en hogescholen als vanuit de bedrijven zelf. Deze spin-offs kunnen huisvesting krijgen op het Wetenschapspark Universiteit Antwerpen en in de provinciale Technologiehuizen die worden beheerd door de vzw Innotek. Om de doorgroeikansen van deze spin-offs te ondersteunen doen we een beroep op de New Business Development-trajecten van de vzw Innotek, het netwerk van POM Antwerpen, en de (valorisatie)kennis van de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO), de Universiteit Antwerpen het Innovatiecentrum provincie Antwerpen, de Voka – Kamers van Koophandel en het Strategische Projectenorganisatie Kempen (SPK). Met hen sluiten we strategische partnerschappen af.

3 Tijdloze energie

Energiekosten bepalen steeds meer de economische slagkracht van bedrijven, niet alleen bij multinationals maar ook bij KMO's die een mondiale concurrentie ondervinden. De provincie heeft dan ook de ambitie om rond energievoorziening en –gebruik de randvoorwaarden voor de bedrijven te verbeteren, waarbij het verduurzamen van de energieproductie wordt gekoppeld aan het verminderen van de energiekost.

Dit is geen eenvoudige oefening. Energietransities zijn immers grootschalig en vergen financiële middelen die de budgettaire draagkracht van een provincie ruim overschrijden. Dit mag echter geen reden zijn om aan de kant te staan. De provincie kan immers een hefboom realiseren naar andere overheidsniveaus waarbij wel het verschil kan gemaakt worden. Het is hierbij essentieel om de juiste keuze te maken, die niet alleen de concurrentie met andere regio's kan aangaan, maar ook voldoende verankerd is in de regio. De provincie Antwerpen wil zo ook bijdragen aan de klimaat- en energiedoelstellingen die de Europese Unie in het kader van de Europa 2020-agenda heeft vastgelegd.

In deze legislatuur wil de provincie Antwerpen vanuit het beleidsdomein economie en innovatie vier energie-uitdagingen verder exploreren: warmtenetten, geothermie, waterstof en duurzame mobiliteitsenergie.

3.1 Geothermie: een unieke bron voor energieproductie

Geothermie is vrijwel de enige energiebron in Vlaanderen die het potentieel heeft om vrij van broeikasgasemissie en onafhankelijk van een grondstof op een continue wijze grote hoeveelheden warmte en elektriciteit te produceren, zonder grote impact op het landschap. Daarenboven is het ook mogelijk om met de opgepompte warmte elektriciteit te maken. Deze koppeling tussen warmte en elektriciteit laat toe dat het potentieel voor elektriciteitsproductie gemaximaliseerd wordt. VITO schat dat een honderdtal diepgeothermische eenheden haalbaar zijn. Samen kunnen ze ongeveer 7% van het Vlaamse stroomverbruik produceren. Het potentieel in Vlaanderen zit in het noorden van de provincies Antwerpen en Limburg, met warmwatervoerende kalklagen. Geothermie kan een welgekomen verbreding van de energiemix zijn, niet alleen voor de provincie maar op termijn voor heel Vlaanderen.

Daarenboven zal de uitbouw van geothermie en warmtenetten in de provincie Antwerpen resulteren in belangrijke investeringen, wat een impuls vormt voor bedrijven in tal van sectoren, waaronder machinebouwers (buizen koppelingen, warmtewisselaars, ORC, koelinstallaties, warmtepompen, boilers), installateurs en onderhoudsdiensten van warmtenetten, boorbedrijven, operators geothermiecentrales, bouwbedrijven of geologische diensten. De economische impact van de uitbouw van geothermie (en warmtenetten) voor de provincie is dus groot.

Geothermie staat in Vlaanderen nog in haar kinderschoenen. De voornaamste hindernis is immers de grote investeringskost die een gegarandeerde afzet noodzakelijk maakt. Een planmatige aanpak om voldoende grootschalige afname van warmte te garanderen (glastuinbouw, industrie, reconversie van woonwijken,...) is dan ook cruciaal. Ook de wetgeving dient te worden aangepast. Desondanks is de provincie Antwerpen op Vlaams vlak een voortrekker op gebied van geothermie met verschillende projecten die in het verleden werden opgestart en/of momenteel lopende zijn. Er zijn in de provincie Antwerpen reeds de volgende geothermieprojecten opgestart: het MIP project GEOHEAT (2012), het Interreg IVC project GEO.Power (2011-2012), het EFRO-project "duurzame glastuinbouwcluster (2011-2014), het Interreg project VI-NI GEO-HEAT APP (2013-2014) EFRO project GEOTHERMIE 2020 (2014-2015).

Het potentieel is dus erg groot maar er ligt er nog een lang parcours met vele mogelijk obstakels voor ons voordat deze veelbelovende technologie kan uitgroeien tot een volwaardige en volwassen (energie)sector. Heel wat van deze noden liggen op het niveau van het Vlaams gewest. Toch zal de provincie in veel gevallen haar rol kunnen spelen. Vanuit deze vaststelling kiest de provincie er dan ook voor om deze technologie en haar mogelijkheden voor de provincie gedurende de komende legislatuur volop te exploreren:

- het ondersteunen van projecten die de **kennis van de ondergrond** verhogen
- de medewerking aan **ruimtelijke planning** die de meest optimale gebieden moeten prioriteren binnen de provinciale Nota Ruimte
- het opvolgen en aan de hogere overheden input leveren voor **nieuwe milieuregelgeving** en regelgeving voor bouwvergunningen voor de toepassing van diepe geothermie
- het opvolgen en aan de hogere overheden input leveren met betrekking tot het **concessiebeleid**
- het ondersteunen, via EFRO projecten, van **pilotprojecten** die geothermie in de provincie kunnen laten doorbreken
- het ondersteunen van kennisinstellingen, **het samenbrengen van stakeholders**, het lobbyen bij hogere overheden en het inzetten van de provinciale expertise om Europese of andere fondsen te genereren

De provincie neemt het initiatief om de verschillende partners (waaronder intercommunales) samen te brengen in een overlegplatform om op een gecoördineerde manier kennisopbouw en –verspreiding te stimuleren.

3.2 Efficiënter benutten van beschikbare warmte via warmtenetten

Tot voor kort werd er weinig aandacht besteed aan de rol van duurzame verwarming en koeling, dit ondanks het gegeven dat het hier gaat om ruim 48% van ons primair energiegebruik. Er is in de voorbije jaren terecht veel aandacht besteed aan het verminderen van de energievraag via bijkomende isolatie of het verhogen van de energie-efficiëntie van traditionele stook- en verwarmingsinstallaties. Maar stilaan wordt de marge om de energievraag nog sterk terug te dringen bij individuele gebruikers beperkt. Op grotere schaal is er echter nog wel ruimte om efficiënter met energie om te gaan. In de Vlaamse industrie gaan nog steeds grote hoeveelheden warmte verloren. Zo wijst een recent uitgevoerde inventaris in de haven van Antwerpen op een restwarmtepotentieel van ca. 1 GW. Deze warmte kan dienen voor onze dagelijkse warmtebehoefte in gebouwen. Voorwaarde is wel dat de restwarmte kan toegeleverd worden aan een leidingnet dat de warmte op efficiënte wijze tot bij de gebruikers kan brengen.

De combinatie van grote hoeveelheden overtollige restwarmte uit de haven van Antwerpen en de unieke mogelijkheden voor diepe geothermie in de ruime Kempen maakt dat de provincie Antwerpen een uniek kader aanbiedt voor de ontwikkeling van warmtenetten. Daarenboven zijn er naast restwarmte en geothermie nog heel wat andere potentiële warmtebronnen, zoals WKK-installaties, afval verbrandingsovens of biomassa centrales. Het provinciaal beleid heeft de ambitie om de optimale benutting van restwarmte uit de haven, de benutting van de geothermische mogelijkheden en de uitbouw van warmtenetten te promoten en te faciliteren. Zo kan de provincie uitgroeien tot een voorbeeldregio van optimale en duurzame verdeling van warmte tussen producenten en gebruikers.

Maar voor deze uitrol van warmtenetten zijn er in Vlaanderen heel wat uitdagingen. Warmte-netten spelen momenteel immers maar een zeer beperkte rol in onze energievoorziening omwille van de manier waarop we onze warmtevraag traditioneel (decentraal) invullen. Er is dus een nood aan duidelijke informatie over de rol van warmtenetten in het Vlaamse en provinciale energielandschap. Daarenboven moeten ook de knelpunten voor de grootschalige uitrol van warmtenetten in kaart worden gebracht (o.a., EPB regelgeving, marktstructuur en -regulatie). Er is nood aan het in kaart brengen van de toekomstige energie-behoefte, het uitwerken van aangepaste businessmodellen (verbeteren van kosteneffectiviteit), kennisverspreiding en opleiding, het verhogen van synergie tussen verschillende gebruikersgroepen en een doelgericht beleid rond warmte-energie. Ook de provincie Limburg zet in op warmtenetten. In (Zuid)-Nederland beschikken al tal van steden over warmtenetten. Een

grensoverschrijdende samenwerking en schaalvergroting kan een win-winsituatie betekenen.

De provincie Antwerpen zal haar inspanningen focussen op:

- Het faciliteren en stimuleren van de uitbouw van warmtenetten die de gemeentegrenzen overschrijden door het bij elkaar brengen van producenten en gebruikers van warmte zodat specifieke projecten hierdoor economisch haalbaar kunnen worden gemaakt.
- Het bijstaan van ruimtelijke planners en stedenbouwkundigen van de lokale besturen in kennisopbouw rond ruimtelijke integratie van collectieve energievoorzieningen, zodat warmtenetten als alternatief voor een klassiek gasnet bij nieuwe verkavelingen en bedrijfsterreinen worden overwogen.
- Centralisering van kennis op een provinciaal niveau zodat er voldoende kritische massa ontstaat.
- Het voor de volgende Interregperiode ondersteunen van projecten rond warmtenetten in de provincie Antwerpen die gericht zijn op samenwerking met de Nederlandse provincies.
- Het ondersteunen van kennisinstellingen, het samenbrengen van stakeholders, het lobbyen bij hogere overheden en het inzetten van de provinciale expertise om Europese of andere fondsen te genereren.

3.3 Alternatieve bronnen voor transport

Voor dit gedeelte verwijzen we naar het hoofdstuk over de sector logistiek.

4 Streekontwikkeling en internationalisering

4.1 Streekontwikkeling en partner van steden en gemeenten

De provincie Antwerpen staat decretaal, samen met de vier andere Vlaamse provincies, tussen de Vlaamse overheid en de steden en gemeenten in. Naar beide overheidsniveaus nemen we ondersteunende taken op. Voor de steden en gemeenten bieden we een ondersteuning op vraag en op maat. We concentreren ons hierbij in de eerste plaats op het detailhandelbeleid (zie hoofdstuk 2.6). Maar hier blijft het niet bij. We stimuleren bovenlokale samenwerking, informeren steden en gemeenten via thematische netwerksessies en stellen gegevens en cijfermateriaal hapklaar ter beschikking. Zo zal de economische barometer verder uitgroeien tot een volwaardige economische monitor, toegespitst op de steden en gemeenten en op de drie streken in de provincie.

De economische barometer realiseren we samen met de drie Regionale Socioeconomische overlegplatformen (RESOC) die hun respectievelijke streekpacten waarmaken. De streekpacten zijn een samenwerkingspact tussen de sociale partners, de steden en gemeenten, de provincie en enkele intercommunales. Het is dan ook de opdracht van de provincie om haar instrumenten in te zetten om deze streekpacten om te zetten in een reëel subregionaal sociaaleconomische agenda. Specifiek voor de regio Kempen zetten we onze schouders ook onder de DYNAK-strategie voor een Europese GTI.

Samen met het ERSV en het samenwerkingsverband van de drie RESOC's zullen we de actiepunten uit de drie respectievelijke streekpacten in kaart brengen. We distilleren hieruit gemeenschappelijke acties die de drie RESOC's binden. Gezamenlijk zullen we hier prioritair uitvoering aan geven.

Ook met de intercommunales in de provincie zal de samenwerking worden geïntensifieerd.

4.2 Internationalisering

Doorheen haar economisch beleid investeert de provincie Antwerpen in internationale relaties. Dit omvat zowel een samenwerking met de buurregio's in het kader van goed nabuurschap en een beoogd schaalvoordeel, als strategische partnerschappen met gebenchmarkte regio's. Dit internationaal beleid kadert volledig in het Europees en Vlaams beleid van de Slimme Specialisatiestrategie.

De provincie Antwerpen grenst niet alleen aan Nederland, het is ook haar tweede belangrijkste handelspartner. Voor beiden is Duitsland de belangrijkste handelspartner. Momenteel werken we samen met de buurregio Noord-Brabant en het grensoverschrijdend netwerk Vlaams-Nederlandse Delta (waar eveneens de provincies Zeeland, Zuid-Holland, Noord-Brabant, West-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen deel van uitmaken).

In samenwerking met de Universiteit Antwerpen hebben we acht Europese regio's gedetecteerd waarmee de provincie Antwerpen een nauwere economische samenwerking uit kan tekenen. De criteria die de keuze voor deze regio's bepaalden zijn:

- belangrijke gemeenschappelijke speerpuntsectoren. Dit biedt kansen voor een versterkte specialisatie en schaalvergroting (rond onderzoek en vermarkten van innovatie)
- de nabijheid, belangrijk voor het goed nabuurschap en een ruimtelijke schaalvergroting
- het ontwikkelen van een specifieke of regionaal economische strategie complementair aan de provincie Antwerpen
- sociaaleconomische identificeerbaarheid met de provincie Antwerpen

De acht geselecteerde regio's zijn Noord-Brabant (Nederland), Limburg (zowel in Nederland en België), Noordrhein-Westfalen, Hamburg (Duitsland), Waals-Brabant (België), Luik (België), Zuidwest Engeland – Oxford/Reading (Verenigd Koninkrijk), Öresund – grensoverschrijdende regio Kopenhagen (Denemarken) en Skane (Zweden).

De regio's Noord-Brabant, Hamburg, Öresund en Waals-Brabant zijn gedetailleerder door de Universiteit Antwerpen in kaart gebracht. De provincie Antwerpen zal in eerste instantie verder onderzoeken of met hen een slimme specialisatiesamenwerking uitgebouwd kan worden. Voor de provincie Noord-Brabant bouwen we hier verder op het reeds bestaande samenwerkingsakkoord.

Het provinciebestuur is door haar aanwezigheid in de regio goed geplaatst om knelpunten op te pikken die door verschillende stakeholders omwille van de grens ervaren worden, op te pikken, op te lossen of op te schalen tot op het juiste beleidsniveau. Vanuit onze ondersteunende rol ten aanzien van de gemeentebesturen kunnen we desgewenst ook coördinerend optreden voor de afzonderlijke grensgemeentes in kwestie. Onze zusterband met de provincie Noord-Brabant zorgt ervoor dat we bovendien snel kunnen schakelen naar de juiste partner aan de andere kant van de grens. Drie thema's krijgen prioriteit:

1 Grensarbeid

Werknemers en werkgevers laten zich gelukkig niet beperken door de aanwezigheid van de grens. Niettegenstaande er vrij verkeer van werknemers bestaat, is de regelgeving specifiek en complex. Dit vraagt om een aangepaste dienstverlening en een goede afstemming tussen de verschillende spelers. Het provinciebestuur treedt hierbij op als faciliterende overheid die waar nodig de verschillende actoren samenbrengt en streeft naar een optimale dienstverlening voor deze specifieke doelgroep.

2 Internationalisering van het ondernemerschap

Uiteraard kijken heel wat ondernemers over de grens, maar toch zijn er in onze ervaring nog heel wat kansen om het ondernemerschap rond de grens nog te internationaliseren. Bijvoorbeeld door ondernemers zelf met elkaar in contact te brengen, of door organisaties die ondernemers begeleiden te verbinden, en hen samen te laten bouwen aan ecosystemen gericht op de sterktes van de regio gedefinieerd in de respectieve slimme specialisatiestrategieën. Hier kunnen we als intermediaire overheid niet alleen faciliteren, maar ook concrete knelpunten rond regelgeving oplossen of aanpakken bij het betrokken beleidsniveau.

3 Regelgeving

Door de nabijheid van Nederland heeft een veranderend regelgevend kader ook impact over de grens. Zeker voor die sectoren die sterk staan langs beide zijden van de grens. In het geval van de intensieve veehouderij bijvoorbeeld zien we een effect van een verstrenging van het regelgevend kader in Noord-Brabant op onze landbouw. Het is dus belangrijk om vooraf op de hoogte te zijn van beleid in ontwikkeling om zo de mogelijke grensimpact te kunnen inschatten. Hiervoor zetten we een permanente dialoog op met Noord-Brabant.

Het provinciebestuur heeft al heel wat jaren geïnvesteerd in **bestuurlijke relaties met China en Rusland**. De context van deze samenwerking is de afgelopen decennia fundamenteel veranderd maar beide landen blijven belangrijke economische handelspartners van heel wat bedrijven in onze regio. In tegenstelling tot de samenwerking dicht bij huis, blijven bestuurlijke relaties in deze landen onontbeerlijk voor onze ondernemers en investeerders. In de komende jaren zetten we verder in op het uitbouwen en ter beschikking stellen van dit broodnodige bestuurlijke netwerk in functie van de economische activiteiten en kennisopbouw van onze speerpuntclusters en onze economische actoren in deze landen. De specifieke uitwisselingsprojecten voor studenten en landbouwdelegaties die we met de provincie Shaanxi in China hebben opgezet situeren zich binnen dit kader.

Daarnaast bouwen we relaties uit met **nieuwe regio's**, vanuit de aanwezigheid van Antwerpse bedrijven en kennisinstellingen en in functie van onze speerpuntsectoren.

Acquisities: In het kader van de clustervorming zijn we als regionale overheid goed geplaatst om samen met de sectorfederaties, clusters en lokale actoren in kaart te brengen hoe de waardeketen van een cluster in elkaar zit en welke schakels ontbreken (Gap-analyse). Dit moet de inzet zijn van het acquisitiebeleid dat vanuit Vlaanderen gevoerd wordt. Indien nodig kunnen we vanuit de provincies proactief bestuurlijke relaties aangaan met regio's waarbinnen deze kennis of economische activiteiten wel aanwezig zijn.

Het Provinciaal Acquisitieplatform Antwerpen: een acquisitieplatform opgestart in juni 2013 met als doel een eenduidiger beleid qua investeringspromotie voor de provincie Antwerpen te voeren. POM Antwerpen, Flanders Investment and Trade (FIT), Agentschap Ondernemen, het Gemeentelijk Havenbedrijf Antwerpen, Antwerp Headquarters en Universiteit Antwerpen berichten elkaar in het kader van dit platform over elke individuele actie inzake investeringspromotie. Verder worden specifieke acties op elkaar afgestemd om elkaar te versterken in het aantrekken voor investeringen naar onze provincie.

Het internationaal netwerk van partnerschappen dat we op deze manier uitgebouwd hebben stellen we ter beschikking van de overige provinciale diensten en ankerpunten, alsook van de andere Vlaamse provincies, via het netwerk Internationale Samenwerking van de VVP, en van de leden van de Vlaams-Nederlandse Delta.

Regionale Branding: Samen met het bedrijfsleven (VOKA Kamers van Koophandel en de federaties), de centrumsteden, de RESOC's, de haven van Antwerpen en de kennisinstellingen werken we samen om **gemeenschappelijk onze regio en haar troeven bekend te maken in de wereld**. We denken daarbij aan het gezamenlijk aanmaken van promotiemateriaal en promotieactiviteiten en aan het bundelen van krachten bij missies en internationale delegaties.

Voor de provincie betrekken we hier al onze diensten, instellingen en ankerpunten bij die internationaal actief zijn of plannen in die zin hebben. Op deze manier fungeren we tevens als het **kennis- en infokruispunt van de verschillende internationale initiatieven binnen ons bestuur**, zodat ook kruisbestuiving kan ontstaan. In een eerste stap ontwikkelen we met en voor de verschillende diensten een meertalige brochure.

Samengevat zal de provincie Antwerpen op internationaal vlak haar inspanningen focussen op:

- Samenwerking met de buurregio's in het kader van goed nabuurschap en een beoogd schaalvoordeel, met als prioritaire thema's grensarbeid, internationalisering van het ondernemerschap en regelgeving. Dit in eerste instantie met de buurregio Noord-Brabant en in het grensoverschrijdend netwerk Vlaams-Nederlandse Delta, nadien met andere geselecteerde regio's in Europa;
- De bestuurlijke relaties met China en Rusland verder uitbouwen en ter beschikking stellen in functie van de economische activiteiten en kennisopbouw van onze speerpuntclusters en onze economische actoren in deze landen;
- Relaties uitbouwen met nieuwe regio's, vanuit de aanwezigheid van Antwerpse bedrijven en kennisinstellingen en in functie van onze speerpuntsectoren;
- Via het Provinciaal Acquisitieplatform Antwerpen de specifieke acties rond investeringspromotie van de actoren op verschillende niveaus op elkaar afstemmen om elkaar te versterken in het aantrekken voor investeringen naar onze provincie;
- Het kennis- en infokruispunt vormen van de verschillende internationale initiatieven binnen ons bestuur, om het internationaal netwerk ter beschikking te stellen en gezamenlijk promotiemateriaal aan te maken.

Lijst met afkortingen

AO	Agentschap Ondernemen
APB	Autonoom Provinciebedrijf
ASO	Algemeen secundair onderwijs
Big-C	Bio Innovation Growth mega Cluster
BSO	Beroeps secundair onderwijs
CNG	Compressed Natural Gas.
DYNAK	Dynamisch Actieplan Kempen
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
FISCH	Flanders Innovation Hub for Sustainable Chemistry
FIT	Flanders Investment and Trade
GTI	Geïntegreerde territoriale investering
Innotek	INNOvatie-, TEchnologie- en Kenniscentrum
INTERREG	communautair initiatief van de Europese Commissie
ITG	Instituut voor Tropische Geneeskunde
JCI	Junior Chamber International
KIR	Kempense Innovatieraad
LiCaLab	Living & Care lab
LNG	Liquid Natural Gas
MIP	Milieu- en energietechnologie Innovatie Platform
NBD	New Business Development
NIB	Nieuw Industrieel Beleid
O&O	Onderzoek en Ontwikkeling
OMC	Open Manufacturing Campus
PDPO	Provinciaal Plattelandsontwikkelingsplan
PPD	Provinciaal Platform Detailhandel
RESOC	Regionaal Sociaaleconomisch Overlegcomité
SIM	Strategisch Initiatief Materialen
SPK	Strategisch Projectenorganisatie Kempen
TRANSIT	schoolverlatersplatform
TSO	Technisch secundair onderwijs
UA	Universiteit Antwerpen
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VITO	Vlaamse instelling voor technologisch onderzoek
VVP	Vereniging van Vlaamse Provincies
VND	Vlaams-Nederlandse Delta
VVSG	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten
WKK	Warmte-krachtkoppeling
WVO	Winkelvloeroppervlakte

Waar vind je ons?

Dienst economie en internationale samenwerking

Desguinlei 100
2018 Antwerpen
T 03 240 58 41
www.provincieantwerpen.be

Provinciale Ontwikkelingsmaatschappij (POM) Antwerpen

Lange Lozanastraat 223
2018 Antwerpen
T 03 240 68 00
www.pomantwerpen.be

Kamp C

Britselaan 20
2260 Westerlo
T 014 27 96 50
www.kampc.be

Havencentrum

Scheldelaan 444 - Haven 621
2040 Antwerpen
T 03 569 90 12
www.havencentrum.be

Technologiehuis Geel

Cipalstraat 3
2440 Geel
T 014 570 570

Technologiehuis Mol

Vlasmee 5
2400 Mol
T 014 570 570

Proefbedrijf pluimveehouderij

Poel 77
2440 Geel
T 014 56 28 70
www.provincieantwerpen.be

Hooibeekhoeve

Hooibeeksedijk 1
2440 Geel
T 014 85 27 07
www.provincieantwerpen.be

